

Dr. Muhammet Mustafa Gül

**ELYAS GİBBİN YARADICILIĞINDA
AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ
TƏRCÜMƏ MƏSƏLƏLƏRİ**

dərs vəsaiti

Qafqaz Universiteti nəşri
Bakı, 2013

Az 2013
2271

Dr. Muhammet Mustafa Gül

**ELYAS GİBBİN YARADICILIĞINDA
AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ
TƏRCÜMƏ MƏSƏLƏLƏRİ**

Dərs Vəsaiti

*Dərs vəsaiti Azərbaycan Respublikası
Təhsil Nazirliyinin 12 mart 2013-cü il tarixli
399 sayılı əmri ilə tövsiyə olunmuşdur.*

**M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası**

Bakı – 2013

ARXIV

99794

100306

Qafqaz Universiteti Nəşri

**ELYAS GİBBİN YARADICILIĞINDA AZƏRBAYCAN
ƏDƏBİYYATININ TƏRCÜMƏ MƏSƏLƏLƏRİ**

Dərs vəsaiti

MÜƏLLİF:

Dr. Muhammet Mustafa Gül

RƏYÇİLƏR:

Şahin Həmid oğlu Xəlilli

fil.e.d. professor

Dos. Erdal Karaman

Qafqaz Universiteti, Pedagoji fakültənin dekani

ELMİ REDAKTOR:

Rəhilə Məmməd qızı Qeybullayeva

filologiya elmləri doktoru, Professor

DİZAYN:

Sahib Kazımov, İlham Əliyev

Qafqaz Universiteti Elmi Şurasının 21.10.2012 tarix,
2012/121.04 sayılı qərarıyla universitet nəşri olaraq
çap olunmasına qərar verilmişdir.

ISBN: 978-9952-468-22-9

© M. Mustaga Gül, Bakı, 2013
© Qafqaz Universiteti, Bakı, 2013

MÜNDƏRİCAT

ÖNSÖZ _____ **v**

I FƏSİL

**Orta əsrlər Azərbaycan türk poeziyasının ingilis dilinə
tərcüməsi** _____ **1**
Qazi Bürhanəddin Gibb Tədqiqatlarında _____ **1**
Mövzuya dair suallar _____ **24**

II FƏSİL

**Orijinala qarşılıqlı müqayisədə klassik şeir
nümunələrinin ingilis dilinə tərcüməsində milli
koloritin saxlanması** _____ **25**
İmadəddin Nəsimi Gibb Tədqiqatlarında _____ **25**
M.Füzuli Gibb Tədqiqatlarında _____ **33**
Mövzuya dair suallar _____ **60**

III FƏSİL

Şərq-qərb ədəbi əlaqələri və E.C.V. Gibb _____ **61**
Mövzuya dair suallar _____ **67**
Poetry Vocabulary _____ **68**
İstifadə olunmuş ədəbiyyat _____ **79**

Qafqaz Universiteti Nazarı

ÖNSÖZ

ELYAS GİBBİN YARADICILIĞINDA AZƏRBAYCAN

MƏDƏNİYYƏTİNİN TƏRCÜMƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Öz işlər Azərbaycan Türk nəvəsinin ingilis dilinə

I FƏSİL

I. Azərbaycanın Gəz Bəhəndin Gəz Tərcüməsində

Mövzuya dair suallar

II FƏSİL

Öz işlərinin əsasını təşkil edən klassik şeir
nümunələrinin ingilis dilinə tərcüməsində milli

kəlimələri saxlamaq

I. Azərbaycanın Gəz Bəhəndin Gəz Tərcüməsində

Mövzuya dair suallar

II. Azərbaycanın Gəz Bəhəndin Gəz Tərcüməsində

Mövzuya dair suallar

III FƏSİL

Şair-pənbə Elyas Gəz və E.C.M. Gibb

Mövzuya dair suallar

IV FƏSİL

Poetik Vocabulariy

İstifadə olunmuş ədəbiyyat əsərləri

İstifadə olunmuş ədəbiyyat əsərləri

© 2014 Qafqaz Universiteti

Azərbaycan Respublikası
Təhsil Nazirliyi

ÖNSÖZ

Britaniya ədəbiyyatşünaslığında türkdilli ədəbiyyat haqqında müəyyən söz deyilmiş, bu ədəbiyyatın bir sıra klassik nümunələri ingilis dilinə tərcümə edilmişdir.

Dərs vəsaitində klassik və orta əsrlər türkdilli poeziyanın Britaniya şərqşünaslığında dəyərləndirilməsi, eləcə də Azərbaycan türk şairlərinin əsərlərinin ingilis dilinə tərcüməsi məsələləri əsasən Elyas Gibbin yaradıcılığı müstəvisində diqqətə çatdırılmışdır.

Respublikamızın ali məktəblərinin ingilis dili və ədəbiyyatı şöbələrində təhsilin bakalavr pilləsi üçün nəzərdə tutulmuş dərs vəsaiti şeir tərcümələri dərsində istifadə edilə bilər.

buca qarşısında cüməyan bir əzəklər. Onun böyük
eşqlə yazdığı qazalılarında təxəllüs yoxdur. Səmiri
zəllərini oxuyarkən onun öz əsərlərində böyük
küçüklük və səmimiyyət hər şeyi əhatə edir. Bu
səvgi hissi ilə yazılmışdır. Bu baxımdan onun bu
həqiqətləri tərcümə etmək üçün böyük çətinliklər
qarşılaşmışdır. Şairin şeirlərindəki o qədər
gəzəl və qəzəllərdir ki, onları tərcümə etmək
qədər çətinliklərlə qarşılaşmışdır. Onun ədəbi
tərcümələri tamamilə onun özünəməxsus
qəlibindədir. Və bu da aydındır ki, onun
ədəbiyyatı tamamilə Sultan Valad və Ağır Pənah
qədər tanınmış şairlərdən fərqlənir. Onun
onlar üçün şeir fikrətinin fəda etdikləri bir
arada Qaz Bəhəndin öz şeir hər şeydən
öncə bir sənət sənəti və sənət sənəti
bir sənətdir. (65, 214).

Ш5(5=Ty)5-44-31я73+ Ш5(2=Ао)1-44-31я73+
+ Ш143.21-7-923

ÖNSÖZ

Britaniya ədəbiyyatında tükəddilliyə
həddində müxtəlif söz deyilmisdir, ədəbiyyatın bir
sıra klassik nümunələr ingilis dilinə tərcümə edil-
mişdir.

Dərs vəsaitində klassik və orta əsrlər tükəddilliyə
əsasən Britaniya şərqşünaslığında dəyərləndirilməsi
gələcəkdə Azərbaycan türk şairlərinin əsərlərinin ingilis
dilinə tərcüməsi məsələləri əsasında Elyas Gibbin yə-
nə digər müstəvində diqqət cəlb edilmişdir.

Respublikamızın bir məktəblərinin ingilis dil və
ədəbiyyatı şöblərində təhsil alan bələdiyyənin
nəzərdə tutulmuş dərs vəsaiti üçün tərcümələri də-
rində istifadə edilmişdir.

I FƏSİL

ORTA ƏSRLƏR AZƏRBAYCAN TÜRK POEZİYASININ İNGİLİS DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİ

Qazi Bühranəddin Gibb Tədqiqatlarında

Orta əsr türkdilli poeziyasının ingilisdilli qaynaqlarda öyrənilməsi ilə bağlı geniş elmi-nəzəri fikirlər söyləməklə yanaşı ingilis şərqşünası Gibb və digər istedadlı mütərcimlər klassik Azərbaycan şairlərinin şeirlərini ingilis dilinə çevirmişlər. İlk olaraq Qazi Bühranəddinin ədəbi irsində nümünə olaraq aşağıdakı qəzəlin orijinaldan ingilis dilinə edilmiş tərcüməsinə baxaq.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Qazi Bühranəddində başqa şairlərdə olmayan bir özəllik var. Onun böyük eşqlə yazdığı qəzəllərində təxəllüs yoxdur. Şairin qəzəllərini oxuyarkən onun öz elminə, sənətinə böyük sevgi hissi ilə yanaşdığı hər misrasından bəlli olur. Bu baxımdan onun bütün duyğularının, sevgisinin hopdurduğu şeirləri səmimidir. Şərqşünas haqlı olaraq qeyd edir ki, «Qazi Bühranəddinin əsərinin ədəbi yönüylə tam tanış olmaq üçün onun Divanını çox diqqətlə tədqiq etmək gərəklidir. Və bu da aydındır ki, onun poeziyası tamamilə Sultan Vələd və Aşıq Paşa kimi tanınmış şairlərin yaradıcılığından fərqlənir. Əgər onlar üçün şeir fikirlərini ifadə etmək üçün bir açırdırsa, Qazi Bühranəddin üçün şeir hər şeydən öncə bir sənət zəkasını və ustalığını göstərmək üçün bir şahədir» (65, 214).

*Tengi-şakəri ləli-ləbün təngə gətürdi,
Tutisini bu könlümün ahəngə gətürdi.*

*Gönlümü bən qomış idim könli yoluna,
Çərə nədürür, şişeyi çün cəngə gətürdi.*

*Qurdu qaşı yayıvü gözlədi gözü ox,
Məğər ki, bu türkiləri ol cəngə gətürdi*

*Canımı saçı qılı yaxar od kibi çün,
Qamını budur, hər nəyi ki, çəngə gətürdi.*

*Vergil əlinə, saqi, tolu camivü anla,
Şol lütfi ki, ol badeyi-güləngə gətürdi (24, 34).*

Gibb Qazi Bürhanəddinin bu qəzəlini ingilis dilində belə səsləndirir:

*Thy ruby lips unto the sugar-bale have
wroughten bale,
And made this parrot-heart of mine in
melody to wall.*

*I flung my heart, ah, woe is me, upon her
heart's pathway;
To save the vial cast against the stone,
whate'er may vail?*

*She bent her eyebrow-bow and notched the
arrow of her eye;
It seemeth then she would yon Turks unto this
battle hail.*

*Her tresses and her locks do burn my soul
like aloes-wood,*

*For this her with whatsoe'er she may to
ciutch avail.*

*O skinker, give into her hand the brimming
bowl and see*

*The charm and seemliness she adds unto the
wine vermeil*

Qəzəl bütün gözəlliyi ilə heyranedicidir. Bürhanəddin qəzəlində təxəllüsünü verməyə ehtiyac duymur. Bu bəlkə də onunla bağlı ola bilər ki, Qazi Bürhanəddin şeirlərində olan alilik, sevgi hissləri, aşiqin sevgilinin kimliyi bütün yönleri ilə verildiyindən o, qəzəlin sonunda bütün orta əsr şeiriyyətinə məxsus olan formanı saxlamağa ehtiyac duymamışdır. Qazi Bürhanəddin özünədək formalaşan qəzələ bir sıra yeniliklər gətirdiyi kimi yeni bir yolla getməyi üstün tutmuşdur. İngilis şərqşünası qəzəli özünəməxsus bir sənətkarlıqla ingilis dilinə çevirmişdir. Qəzələ məxsus formanı olduğu kimi saxlamaqla bərabər məzmunu da qorumuş, Qazi şeirinin səciyyəvi xüsusiyyətlərinə sadıq qalmışdır. Şərqşünas hər misra üçün qeydə geniş şərh vermiş, qərb oxucusuna aydınlıq gətirmişdir. Tərcümədə heç bir ixtisara yol vermədiyindən Gibbin tərcüməsi uğurlu alınmışdır.

Gibbin Qazi Bürhanəddindən tərcümə etdiyi o biri qəzəl sevgi duyğusu və eşq anlayışının yaşanılmış hisslərinin ifadəsi olan qəzəldir.

*Ey siyah gisuvü səpid zaqən,
Gisularunda səd hərər şikan.*

*Şəm necə ki dili uzun isə
Nurun ilə məqamı oldu ləqən.*

*Can gisusi ilə pərişandır,
Gözinün guşasında qıldı səkən.*

*Gözlərüm Cəfər oldu, çün tutağı
Birisidür Hüseynü biri Həsən.*

*Qıl biliyçün tənümü qıl qılayım
Olayım yoluna Üveysi-Qəran (24, 348).*

Bu qəzəldə təsvir edilən sevgilinin eşqi yolunda qanla dolan gözlərini və qırmızı dodaqlarını qanlı paltarıyla şəhid olan Hüseyinə bənzədir. Hüseyin Kərbəladə, Həsən isə Mədinədə şəhid edilmişlər. Cəfər kəlməsi ilə də bir eyham düşünülür. Birinci mənada kişi adı, ikinci mənada isə göz yaşlarına işarə olmaqla «bulaq» (axan su) mənasındadır. Üveysi-Qəran dedikdə şairin burada təsvir etdiyi Qəran Yəmənli Qəran qəbiləsindəndir. Həzrəti Peyğəmbər dövründə yaşasa da, onu görməmişdir. Həzrəti Peyğəmbərin bir dişinin yox olduğunu öyrənmiş, lakin hansı olduğunu bilmədiyi üçün eyni dişin çıxmasına əmin olmaq üçün bütün dişlərini qırmışdır. Muraviyəyə qarşı Həzrəti Əlinin yanında vuruşarkən 658-ci ildə şəhid olmuşdur. Burada təsvir edilən Üveysi Qəran Həzrəti Peyğəmbərə olan sevgisinə görə dişlərinin hamısını qırdığı kimi, sevgili də öz bədəninin sevgilinin beli kimi incə olmasını, bu etibarla da onun belini xatırlamasını istəməkdədir.

Gibbdə bu qəzəlin tərcüməsi belədir:

*O thou, white of chin! And o thou, black of hair!
A myriad the tangles thy dark tresses bear.*

*What though that the tongue of the taper be long,
Its place is the lantern through thy radiance fair.*

*Distraught and bewildered the soul for her locks, -
It maketh the nook of her eye its repair.*

*Mine eyes they are Jafer (yea, e'en as her lips), -
Huseyn and Hasan are the twain of them there.*

*I'll waste to a hair for her hair-waist my frame, -
The Uveys-i Qaren of her path will I fare (65, 216).*

Gibbin bu tərcümələri şairin əsərlərindən ingilis dilinə ilk tərcümələri olmasına baxmayaraq orijinala yaxınlıq baxımından çox qiymətlidir.

Qazi Bürhanəddinin sənətkarlıq qüdrətini dərin-dən duyan və onu Qərb oxucularına çatdırmağa xüsusi səy göstərən Gibbin tərcümə üsulu diqqətəlayiqdir. İngilis alimi tərcümə zamanı Qazi Bürhanəddin şeirinin səciyyəvi xüsusiyyətlərinə sadıq qalmış, imkan daxilində onun ölçü və ahəngini saxlamağa cəhd etmiş, beləliklə demək olar ki, çətin və şərəfli işin öhdəsindən ləyaqətlə gələ bilmişdir. Şairin başqa bir qəzəlinə nəzər salaq:

*Bən necəsi diriləm səndan irax
Bilmərəm nə qılayım səndər irax.*

*Gözlərim yaşı durur sayıl şəha,
Mən daxi həm sayılum səndan irax.*

*Dil dilərsin can verirəm bən əvəz
Dilərəm ki, dil diləm səndən uzax.*

*Qıl qıl üçün gisusnun miskin olup
Bu tenimi qıl qılam səndən irax.*

*Gözlərini qırır könlüm qatına,
Göz qanına mailəm səndən irax.*

*Can canına muttəsildir ey nigar,
Həm yine mən hayiləm səndan irax.*

*Səndən ayrı – səndən ayrı yanaram,
Sanma ki, mən qafiləm səndən uzax (24, 507).*

Qazi Bürhanəddinin bədii düşüncəsi onadək yaranmış ədəbi-bədii dəyərlərdən, ayrı-ayrı dini, fəlsəfi axınların yaratdığı mühitdən ayrı deyil. Bu dövəndə müsəlman şərq, o sıradan türk ədəbiyyatında təsəvvüf axınının təsiri başlıca yer tuturdu. Qazi Bürhanəddinin ədəbi yaradıcılığında bu ənənənin imkanlarından yararlandığı, onun hər misrasında duyulur. Şairin siyasi işlərində olduğu kimi bədii düşüncəsində də çoxyönlülüyünü qoruyub saxlayır. Məhz bu qəzəldə bu öz əksini geniş tapmışdır:

*How shall I live on, ah, how, afar from thee?
Know not I what I shall do, afar from thee.*

*O my Liege, from fort! Mine eyen pour the tears
Poor am I, as beggar low, afar from thee*

*Thou wouldst have my heart, I give my life instead
Hard I'd hurt my heart all through, afar from thee.*

*Sad and woeful for each hair that thou dost wear;
To a hair I'd wear me too, afar from thee.*

*Lo, my eyes have entered my heart's blood, alack!
Fain of my eyes' blood O go, afar from thee.*

*To thy life my life is joined, O beauty bright,
Like unto a veil I show, afar from thee.*

*Far from thee, ah, from thee, I burn always:
Think not I am heedless, no, a far from thee*

(65, 217).

Tərcümədə Gibb qəzəlin məzmununu və formasını saxlamaqla Qərb şeir formasına yad olan rədiflə də saxlamış, bu da şərqşünasın Şərq poeziyasına dərinəndən bələd olduğunu bir daha təsdiqləyir. Misal üçün qəzəldə olan «səndən irax» rədiflə eynilə tərcümədə saxlanmışdır «a far from thee» rədifindən qabaq gələn qafiyəli sözlər bunlardır:

Do, low, through, go, show, no və s.

Qazi Bürhanəddin şeirlərini xarakterizə edən şərqşünas onun şeirlərində təsəvvüf ruhunun güclü olduğunu da önə çəkir. Belə ki, Qazi Bürhanəddinin təsəvvüf düşüncəsi ilə bağlılığını onun şeirlərində «sevgi» anlayışına verdiyi dəyərlə bütövlükdə görmək olar.

*Yar bizimlə yenə gör ki nə al eylədi,
Ta ki, yaşım qan ola yanağın al eylədi.*

*Ağrını görəli dizliyim oldu güman,
Bellini göstərəli mənə xəyal eylədi.*

*Canımı aldı görü könlüm apardı toru,
Səhdü şəkər tək sözü ağlımı lal eylədi.*

*Hicrinə doymazam, vəslinə irimerem
Ol sənəmin ki üzü bədri hilal eylədi.*

*Hüsnü ki, hak lütfüdür bizə haram edibən
Görləri aşiq qanın nişə halal eylədi.*

*İl daxi avarədir dolaşalı zülfünə
Yeridir ol ona çün qılıb qan eylədi.*

*Yerçi kabab eylədi işgi oduna cant
Yar ağrının yarını birə zülal eylədi (24, 31-32).*

Gibb qəzəldə göstərilən hər sözə geniş şərh verir ki, bu da onun Şərq dünyasına, Şərq poeziyasına və ədəbiyyatına dərindən bələd olduğunu göstərir. «Sənəm» sözüne şərqşünas belə şərh verir: «Aşiqin çox düşgün olduğu sevgili ümumiyyətlə sənəmə bənzədilir. Sevgilinin gözəlliyi Allahın bir lütfüdür. Allahın rəhməti, lütfü isə Allahdır. Lakin sevgili bunu inkar edərək, lütfü bizə halal olmadığı kimi hərəkət etməkdədir. Halalı haram qılmaqla son dərəcə mahir olan sevgiliyə haram olan qan tökməyi necə halal sayə bilir» (65, 218).

*See how yon dearest one again on us a ruse
hath played, -*

*To turn our tears to blood she hath her cheek
with rouge o'erlaid.*

*Since I have seen that mouth of hers my life
hath been a doubt;*

*Since she hath shown that waist of hers she's
turned me to a shade.*

*Her eyes my soul subduing, her ears my heart
undoing,*

*Her words as honey flowing, my reason dumb
have made.*

*Her absence I can bear not, her union I may
share not, -*

*Yon Idol's fore whose face doth plenilune to
crescent fade.*

*God's grace that beauty is which she to us
unlawful makes\$*

*How is it lawful for her eyne her lover's
blood to shed?*

*A wand'ring vagrant is the wind since
playing in her hair;*

*Not all ungrounded are the tales that
thereanent are spread.*

*For all that at the fire of love of her she
broiled the soul,*

*The moisture of her lip as cooling water she
purveyed (65, 218).*

Qazi Bürhanəddinin şeirlərində insani sevgi önəmli yer tutur. Şairi öyrənən tədqiqatçılar onun bu yönünü ayrıca göstərilər. Onun şeirləri o zamanın təsəvvüf duyğuları içində boğulmuş olmaqdan çox gerçək insan sevgisini ifadə edir.

*Nigarına, nigarına, nigarın.
Sözün abi-həyatdır eşq narın.*

*Mənəm məxmur cüz ləli-ləbündən,
Yazılmaz kimsənə anun xumarın.*

*Qərarı zülfünün yoxdur nedəlüm,
Nə qılalar halə şol biqərarın.*

*Bizə yaramazın qerü salalum,
Gətirəlüm aramıza yazarın (24, 398-399).*

Bu nümunələrdə təsvir olunan sevgili canlı boyaları ilə verilib. Qazi Bürhanəddinin ən tipik və özünü başqa şairlərdən ayıran ən mühüm tərəfi sevgilinin gözəllik ünsürlərini təşkil edən saç, kiprik, üz, yanaq, ağız, dodaq, diş, dil, bel kimi bədən üzvlərini obrazlı şəkildə sənətkarlıqla işlətməsidir.

Şair şeirlərində səmimi, canlı və xüsusi bir deyim tərzini var. O, bəşəri sevginin təzahürlərini, məğrur və hərəkətli bir hökmdar ədəsi ilə sərbəst göstərir. Qazi Bürhanəddinin bənərsizliyini ortaya qoyan məsələlərdən biri sevgilini gerçək cizgiləri ilə təsvir etməkdirsə, şairi başqalarından ayıran bir cəhət də ədəbiyyata yeni təşbeh və məcaralar qatması, türk şeirini özünəməxsus bir sənətkarlıqla işləməsidir. Qazi Bürhanəddinin yaradıcılığını araşdıran şərqsünas onun şeirlərini dəyərləndirərkən üstündə durduğu məsələlərdən biri də şairin bədii düşüncəsində ərlək, igidlik motivlərinə önəmli yer ayırması onun bir dövlət başçısı kimi çalışmaları ilə bağlıdır. Şair şeirlərində fatehliyin, ərliyin fəlsəfəsini yaradıb. Bütün bu deyilənləri

duyar bir sənətkar kimi Cibb dərindən hiss etmiş və odur ki, o, Qazi Bürhanəddinin yaradıcılıq aləminə daxil ola bilmiş, onun şeirlərinin özünəməxsus emosional sirlərini, bədii təsvir usulunu və ifadə vasitələrini dərindən başa düşmüşdür. Burada şair «sözün abi həyatdır» dedikdə sevgilinin ağzını abi-həyat qaynağına, ağzından çıxan sözləri isə abi-həyata bənətməmişdir. Ləl dodaqları üçün olan eşqi onu sər-xoş etmiş, belə ki aşıqı yaxşılaşdıracaq olan onun sevgilisinin öpüşüdür. Bu qəzəli Gibb özünəməxsus bir tərzdə tərcümə etmişdir. Tərcümə zamanı Gibb Qazi Bürhanəddin qəzəlində ən incə məqamı belə nəzərindən qaçırmamış, qəzəlin ruhunu, xüsusiyyətini orijinaldakı kimi verə bilmişdir.

*O fairest one! O fairest one! O fairest!
Thy words the Stream of Life, thy love the clearest.*

*I drunken am, and save thy ruby liplets
Is none may heal the ill they've wroughten,
dearest.*

*Oh what shall we? – thy tresses rest them never!
What do with these that rest not, fluttering rarest?*

*Behind us let us cast what nothing boots us,
And let us hale the thing that boots us nearest
(65, 219).*

Gibbin tərcüməsi orijinala yaxındır. Və bu misraların müqayisəsinə ehtiyac duyulmur. O, qəzəlin məzmununu, ideyasını və bədii dəyərini düzgün başa düşmüş, ona görə də onu dəqiq tərcümə etmişdir.

Gibb eyni zamanda Qazi Bürhanəddin yaradıcılığından bir neçə rübai və tuyuğu da ingilis dilinə çevirmişdir.

Qazi Bürhanəddinin rübailərində igidlik ruhu ilə sevgi biri-birinə qarışıb. Şairə görə gerçək igidlik döyüş meydanından çox, aşılıqdədir. Elə şairin rübailərində ərlək anlayışı ilə birgə sevgiyə də belə geniş yer ayırması da bununla bağlıdır. O, rübailərində eşqlə qəhrəmanlığı biri-birindən ayırmayıb. Qazi Bürhanəddinin rübailərində dil, ifadə və deyim baxımından canlı, təbii və şöhrətvari səciyyə daşıyır. Kiçik lirik lövhələr yaradan şair olduqca şux, oynaq mənzərələrdə sevgililərin görüşünü yeni bir tərəvətlə qələmə almışdır:

*Dedim ki lebün dedin nə şirin söylər,
Dedim ki, belün, dedin nə narın söylər.*

*Dedim ki, canüm cümlə fədadır saçuna
Dedi ki bu miskin hələ varın söylər (24, 610).*

Gibb bu oynaq, sevgi hisslərini özündə əks edən bu misraları belə tərcümə etmişdir:

*I said: That I thy lip shall drain, may it be?
To this my pain, assain or bane may it be?*

*To union winning not, I am fallen far off;
In dreams that I thy lip shall drain, may it be?
(65, 220)*

Tərcümə çox uğurludur. Rübainin məzmunu orijinaldakı kimi verilmiş, formaya da xələl gətirməmişdir.

dir. Hətta «söylər» rədifindən öncə gələn sözlər də həmçinyədir.

Gözəl bədii üslub və deyimi, ideya və məna tutumuna görə Qazi Bürhanəddin fərqli bir mövqe tutur. Onun yaratdığı poetik nümunələr, xüsusilə də rübai və tuyuqları ideya-bədii baxımdan gözəl sənət əsərləridir.

*Şad olur isem vəslinlə qəm olamı,
Bən irməz isəm nesne sirə kəm olamı?*

*Sad parəvü məcruh edər idüm cigəri,
Ləlün ilə bilsəm ona məzhəm olamı? (24, 608)*

Aşiq və sevgili arasında olan dərin istəyin təzahürü kimi bu misralarda səmimi hiss çox real bir tərzdə ifadə olunmuşdur. Dərdinin bütün çarəsinə məhz sevdiniyə qovuşmaqda görən aşiq nə qədər sevdiniyə yaxın olmaq istəsə də, ondan bir o qədər uzaqdır. Yeganə təsəllisini sevdininin ləblərində görsə də onun üçün o da əlçatmazdır. Maraqlıdır ki, Gibb məhz lirik, təbii hisslərin ifadəsinə olan beyləri seçmişdir.

*What hurt were I made glad by union with thee?
And should I win not, what lack wouldst thou see?*

*Wound would I my heart, yea, to shreds it tear,
Knew I thy ruby lip the salve therefore would be
(65, 220)*

Bütün klassik ədəbiyyatda, xüsusilə poeziyada «Leyli və Məcnun» əfsanəsi aparıcı mövzu kimi şair-

ləri özünə çəkmiş və onlar bu mövzunun poetik bir biçimdə qələmə almışlar. Eləcə də Qazi Bürhanəddin poeziyasında – rübaisində bu mövzu xatırlanır:

*Könlüm yenə ol Leyliyə Məcnun olmuş
Yaşım yenə yar yoluna ceyhun olmuş*

*Ləbləri çəkmiş könlümü ola mı
Baxdım aralarında məğar xun olmuş (65, 220).*

Aşiq özünün sevdiyini ülvü eşq mücəssəməsi olan Leyliyə bənzədir. Özünü onun məcnunu sayır. Göz yaşlarını isə müqəddəs torpaqdan axan saf, duru, göz yaşları kimi duru olan Ceyhun çayına bənzədir. Eləcə də sevdiyinin dodaqlarının qırmızılığını qəlbini yarasının axan qanına bənzədir.

Gibbin böyük zövqlə seçdiyi bu nümunə ingilis dilində belədir:

*Again for you Leyli is my heart Mejnun-wode,
Again for you darling are my tears Jeyhun-flood.*

*May it be that her lips have torn this heart of mine?
I looked, and behold, betwixen them was there blood!*

Qazi Bürhanəddinin başqa bir rübaisinə baxaq:

*Dedi ki neyçün gözünü pürnəm görürəm.
Ya könlünü mən nişə pur qəm görürəm.*

*Dedim sənəmə onun üçün ki, ləbin
Daim görməsəm vali dəm-dəm görürəm (24, 610).*

Gibb bu rübaini aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir:

*Said she: Why thine eyen weeping fain do I see?
And why thy heart full of pain do I see?*

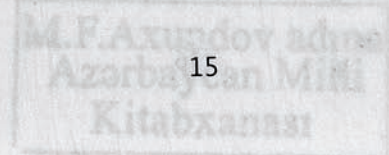
*Said I: O Idol, 'tis for this, that thy lip
I see not always, but only now and then do I see!
(65, 220)*

Bu rübaidə iki sevən sevgili arasında söhbət təsvir edilir. Sevdiyinin fərağından göz yaşı tökən, ürəyi dərddli, qəmlə dolu olan aşiqə verilən suala cavab odur ki, aşiq öz sevdiyini hərdən bir, gec-gec gördükdə göz yaşı tökər. Əzab çəkər, qəm yeyər.

Qazi Bürhanəddin istər iri həcmli, istərsə də kiçik həcmli şeirlər yazsa da, onun şeirlərinin məna yükü böyükdür. Şeirləri axıcıdır, düşündürücüdür.

Qazi Bürhanəddin yazdığı hər misrada gözəlliyi sevdiyinin vəsf və tərənnümünü baş mövzu sayır. Ona görə də milli-bədii-poetik ənənələrdən faydalanan Qazi Bürhanəddinin poetik incilərində lirizm çox güclüdür. İngilis şərhşünası da bunu duymuş və seçdiyi və tərcümə etdiyi bu parçaları böyük zövqlə nəzərə çatdırmışdır.

Qazi Bürhanəddin rübailərində lirizm çox qüvvətlidir. Onun yazdığı rübailər əsasən məhəbbət motivli rübailərdir. Bu rübailərdə bədii ifadə vasitələri, obrazlı deyim formaları yerli-yerində işlənmişdir. Məhz bu baxımdan şairin rübailəri yüksək sənətkarlıq baxımından fərqlənir. Eyni zamanda Qazi Bürhanəddinin rübailəri məzmun və forma zənginliyinə malikdir.

*Cananəyə can verməgə üşşaqə saladur,
Can verməzü cananə dilər bu nə bəladur.*

*Aləm qamusı gər ərasata ola hazır,
Bən sana əgər irər isəm, anda xaladur (24, 611)*

Gibb bu rübaini də böyük ustalıqla ingilis dilinə tərcümə etmişdir. Bu rübaidə təkrarən işlənən və şeirə xüsusi bir ahəng verən, onu daha da gözəlləşdirən və müxtəlif mənə daşıyan can sözünü Gibb də duymuş və ingilis dilinə tərcümədə ona xüsusi əhəmiyyət vermişdir. Tərcümədə bu söz təkrarən «Love» kimi işlənmişdir ki, onun da mənası «eşq», «can» kimi səslənir.

*Life for your Loved give! Ye who Lovers be!
Who seeks a Love nor gives his life, - a child is he!*

*Though all the world be gathered on the
Judgment-plain,
To me 'twill be a void so I but win to thee! (65, 221)*

Milli-poetik ənənələrdən bəhrələnən Qazi Bürhanəddin ana dilində ilk dəfə olaraq tuyuq şəklində şeirlər yazmışdır. Məlumdur ki, xalqlarının ta qədimdən şeir vahidi dördlük sayılırdı. Şifahi və yazılı ədəbiyyatda müxtəlif formalarda dördlüklərin yayılması təsadüfi deyildir. Bütün bunlara baxmayaraq bu dördlük formaları biri-birindən seçilir. Tuyuq rubai kimi qafiyələnsə də, onun öz bəhri var. Tuyuqlar bir qayda olaraq rəməl bəhrində yazılır. İngilis şərqşünası Gibb Qazi Bürhanəddini tuyuq yazan Qərbi Türk

şairi adlandırır və şairin yaradıcılığından doqquz tuyuğu ingilis dilinə çevirmişdir.

*Əzəldə hər nə yazmış isə bolur,
Göz nəni ki, görəcək isə görür.*

*İki aləmdə həqqə sığınmışuz,
Toxtamış nə ola, ya axsax Teymur (24, 614).*

«Tanrı eşqi hər şeydən ucadır» fikri ilə yoğrulan Qazi Bürhanəddin üçün bir çox araşdırıcıların da dediyi kimi, şairin tuyuqlarında igidlik ruhunun ayrıca yer tutması ilə bağlı fikirlər doğrudur. Qazi Bürhanəddinin tuyuqlarında qoyulan məsələlər onun bədii, elmi, fəlsəfi, siyasi düşüncələrinin ayrılmaz bölümüdür. Tuyuqlarda igidlik, təsəvvüf, real gözəllik, insanı sevgi, təbiət təsviri yanaşdır. Yuxarıda göstərdiyimiz tuyuqda heç bir şəxs, heç bir qüvvə Tanrı qarşısında nəyəsə qadir deyil.

Gibb bu tuyuğu belə tərcümə etmişdir.

*That which God, or yet time was, hath writ, shall be;
Whatsoe'er the eye's to see, 'twill surely see.*

*Refuge take we in The Truth in Either World;
What is Tokhtamish or Halt Timur to me! (65, 222)*

Burada Qazi Bürhanəddin şairlikdən daha çox hökmdarcasına «sərt və şiddətli» bir üslubla fikrini ifadə etmişdir. Yəni Tanrı qarşısında nəinki Toxtamış və ya dünyaya meydan oxuyan Topal Teymur, hər kəs heç nə edə bilməz. Bu həqiqətən də belədir. Qazi Bürhanəddinin tuyuqlarında igidlik ruhunun

**M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası**

ayrıca yer tutması ilə bağlı dəyərləndirmələr doğrudur.

*Həqqə şükür, qoçların dövranıdır,
Cümlə aləm bu dəmün heyranıdır.*

*Gün batardan gün toğan yerə dəgin
Eşq ərinün bir nəfəs seyranıdır (24, 614).*

İngilis şərqşünası bu beytləri özünəməxsus bir sə-nətkarlıqla ingilis dilinə çevirmişdir. Gibbin tərcüməsi orijinala səsleşir.

*Thanks to God, 'tis now of heroes bold the day;
All the world doth view the age with sore affray.*

*From the land where sinks the sun to where it
springs*

*Flies within one breath the man of Love
straightway (65, 222).*

Qazi Bürhanəddin tuyuqlarında real gözəllik, Tan-riyə böyük sevgi və bağlılıq hər şeyin bir anda ötüb keçmək reallığı, eyni zamanda insani sevgi, təbiət təsviri yanaşdır. Tuyuğ milli şeir şəkili olaraq tək-cə Qazi Bürhanəddinin igidlik ruhunu göstərməklə bağlı deyil. Qazi Bürhanəddin öz tuyuqlarında özünü bir şair olaraq bütün yönləri ilə göstərə bilib.

*Yaxşı anladum cəhanda vayə yox,
Yardan özgə bu xumarum aya yox.*

*İki ələmdə ümid sərvar durur,
Andan ayru dəxi hiç sərmaya yox (24, 614).*

İngiliscəsi:

*That on earth I have no share, full well I know.
Ah, from no one but my darling comes my woe.*

*Hope is leader still in Either World, for sooth
Other store than that there is not here below*

(65, 222)

Məlumdur ki, Qazi Bürhanəddinin bu milli şeir formasına üz tutması boş yerdən deyil. Tuyuqlar heca vəznində yazıldığından, onu musiqi ahənginə uyğunlaşdırmaq çətin olmadığından, yaddaşda qal-masının asanlığından, qısalığına görə üz tutulan, ob-yektlə ünsiyyət yaratmaq imkanının genişliyindən tu-yuqlarda igidlik ruhunu yerləşdirmək asandır.

*Sənciləyin dünyada xub az imiş,
Nəğməni rast anladum, şəhnaz imiş.*

*Könüllər kəkliginə bu dünyada
İlla, şahin gözlərün şəhbaz imiş (24, 614).*

İgidliyin hər b sənəti ilə əsgərliklə birbaşa bağlı-lığı, ərliyin türk düşüncəsində ayrıca möhkəm yer tut-ması da Qazi Bürhanəddinin bu ruhu millilik vəznə keçməsinin təbii olduğunu göstərir. Bu tuyuğda gös-tərilən və əks olunan fikir eynilə Gibbin tərcüməsin-də saxlanılmışdır:

*Beauties like to thee within the world are few;
Coquetry' thine air the which I held for 'True'.*

*For the partiridge-hearts there is no havin on earth
Sove thy folcow-eyne that fierce and swift pursue
(65, 222-223)*

Şairin tuyuğlarında milli yaddaşla tarixi ruhu, ənənəni, Qazi Bürhanəddin dövrünün igidlik anlayışına bağlayan ayrıca ifadələr də vardır. Qazi Bürhanəddinin tuyuğlarında tez-tez «Allah», «Tanrı», «Haqq», «İlla» sözlərinə rast gəlinir.

*Bəllüdür hər qatında girdarumuz,
Eylə kim var mismilü murdarumuz.*

*Saqi, vergil əlümə tolu ayax,
Kim gedə bu könüldən jəngarumuz (24, 615)*

Qazi Bürhanəddin tuyuğlarını təkcə vəzn baxımından deyil, deyim, ifadə yönündən də milliləşdirir. Tarixi igidlik enerjisinin daşıyıcısı olan sözləri seçir. Bütün bunlara rəğmən ingilis şərqşünası Gibb də məhz Qazi Bürhanəddin poeziyasından ən xarakterik cəhətləri olan nümunələri seçmişdir.

*All our works and deeds before The Truth are known,
All the lawful and unlawful we have done.*

*O cupbearer, give to us the brimming bowl,
That the stain of rust from off our heart be gone.
(65, 223)*

Qazi Bürhanəddinin bədii üslubunu araşdıran bir çox araşdırıcılar onun şeirlərində incə yumor, bir zərəfat ədasının olduğunu da qeyd edirlər.

*Könüldə gizlü bolsa bir tasadür,
Ömür ilə acal dəxi həmkasədür.*

*Dünya bəzmində iki aləm dəxi,
Eşq əri qatında həm bir kasədür (24, 614).*

Qazi Bürhanəddin mərdlik ruhlu şeirlərində yenilməz şəxsiyyətinin və böyük dövlətinin bu düşüncə üzərində durduğunu bəyan edir. İrəli gedib hakimiyyət haqqı qazanmağın yolunu bu görüşlərdən keçdiyini göstərir. Onun igidlik ruhu olan şeirləridə atəşli deyimlər söyləmişdir.

*Pity 'twere if aught hid in the heart remain;
Life and Death do still the self-same beaker drain.*

*At the wild carouse of earth is Either World
By the man of Love as but one goblet ta'en (65, 223)*

Qazi Bürhanəddinin şeirlərində igidlik ruhu öndədir. Bu şairi öz çağdaşlarından fərqləndirən bir cəhətdir. Bütün həyatı boyu savaş, mübarizə, ehtiras və hərəkət içində olan, anlaşılmaz bir ruh ovqatını yaşayan Qazi Bürhanəddinin igidlik, eşq və təsəvvüfü şeirləri onu çağdaşlarından və eləcə də o biri divan şairlərindən ayırır və fərqləndirir.

*Həmişə aşiq könli biryən bolur,
Hər nəfəs qərib gözi giryən bolur.*

*Sufilərün diləgi məhrab, nəmaz
Ər kişünün arzusu meydan bolur (24, 616)*

Qazi Bürhanəddin igidlik ruhu olan şeirlərində fəthliyin, ərliyin fəlsəfəsini yaradıb. Bu düşüncə türklərin qəhrəmanlıq, dünya hakimiyyəti görüşlərinə tam uyğundur, onunla üst-üstə düşür və ondan yaranır. Şair yenilməz şəxsiyyətinin və böyük dövlətinin bu düşüncə üzərində durduğunu bəyan edir,

haqqı qazanmağın yolunun bu görüşlərdən keçdiyini göstərir. Gibb bu misraları duyar bir sənətkarlıqla ingilis dilində səsləndirmişdir:

*Still the lover's heart doth burn and burn alway;
Still the stranger's eyes are weeping weeping aye.*

*Longs the devotee for prayer and prayer-niche;
He who is a man, craves the field of fray (65, 224)*

Gözəllik və sevgi nəğməkarı kimi Qazi Bürhanəddin şeirində gözəlin vəsfi də öndədir. «Şərq poeziyasının ən qədim janrı» (18, 17) vəsf bütün qədim və orta əsr klassiklərinin əsərlərində işlənmişdir. Lakin Qazi Bürhanəddin şeirdə mədhıyəcəliyə qarşı çıxaraq insan gözəlliyini vəsf və tərif etməyi daha üstün tuturdu. Buna misal olaraq aşağıdakı tuyuğu misal çəkirik:

*Söhbət etdik bu gecə şol yar ilə,
Şol qaraxcı gözləri əyyar ilə.*

*Anı qılınalum anunla bu dəm,
Kim qılınmadux dəxi dəyyar ilə (24, 615-616)*

Bu tuyuğu Gibb özünə məxsus bir sənətkarlıqla tərcümə etmiş, heç bir ixtisara yol verməmişdir. Onun tərcüməsi orijinala tam uyğundur:

*With that darling we've made merry all the night,
With that roguish fair whose riever glances smite.*

*Come then, up, and let us do by her anon
What we never yet have done by any wight! (65,
223-224)*

Eşq, onun ülviliyi Qazi Bürhanəddin yaradıcılığının əsas meyarıdır. Şairi ilhama gətirən sərvayei, gülüzlü, sevgili isə canlı bir varlıqdır. Gibb Qazi Bürhanəddin yaradıcılığına dərinədən bələd olan bir alim, bir tərcüməçi və eyni zamanda klassik poeziyanın gözəl və əvəzedilməz araşdırıcısı kimi Qazi Bürhanəddin şeirlərini sevə-sevə öyrənmiş və ən önəmli parçaları seçib tərcümə etmişdir. Belə nümunələrdən biri də Qazi Bürhanəddinin aşağıdakı tuyuğudur.

*Görmədim sən tək lətif, nazik cəvan,
Tapuna olsun fəda canü cəhan.*

*Qətrəcə lütfün biza irar bolsa,
Qətrə tək ola qatında bin uman (24, 615)*

Bu lirik parçanı da ingilis şərqşünası məharətlə ingilis dilinə tərcümə etmişdir.

*Youthful charmer like to thee I ne'er did see;
Let the soul, the world, be sacrifice for thee.*

*Did there reach us of thy grace one single drop,
'Fore that drop a myriad seas one drop would be.
(65, 223)*

Gibbin tərcüməsi orijinala tamamilə uyğun gəlir. Onu da qeyd edək ki, alimin bu tərcüməçilik bacarığı təkə Qazi Bürhanəddin yaradıcılığı ilə bağlı deyil. Gibb eyni zamanda Azərbaycan klassiklərindən Nəsimi və Məhəmməd Füzulinin də ən yaxşı tədqiqatçısı və tərcüməçisi kimi diqqəti çəkir.

Mövzuya dair suallar:

- 1 - *Qazi Bürhanəddinin qəzəllərinin əsas xüsusiyyətləri hansılardır? Bu haqda Britaniya şərqşünaslığında söylənilən nə kimi fikirlər mövcuddur?*
- 2 - *Gibbin, Qazi Bürhanəddinin ingilis dilinə tərcüməsi barədə nə demək olar?*
- 3 - *Qazi Bürhanəddinin ingilis dilinə tərcümə edilmiş rübailərinin məzmun və forma vəhdəti, yaxud zənginliyi haqqında Gibbin fikir və mühakimələri hansılardır?*

II FƏSİL

**ORİJİNALLA QARŞILIQLI MÜQAYİSƏDƏ
KLASSİK ŞEİR NÜMUNƏLƏRİNİN İNGİLİS
DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİNDƏ MİLLİ KOLORİTİN
SAXLANILMASI**

İmadəddin Nəsimi Gibb Tədqiqatlarında

Şərq ədəbiyyatını, eləcə də Türk dilli şeirin xüsusiyyətlərini gözəl bildiyi üçün Gibb Nəsimi poeziyasının da əsil sənət inciləri olduğunu düzgün dərk etmiş, şairin beş qəzəlini və səkkiz rübaisini ingilis dilinə tərcümə etmişdir. İngilis şərqşünası özü qeyd etdiyi kimi, tərcümə üçün 1881-ci ildə İstanbulda «Əxtər» mətbəəsində nəşr olunan və onun şəxsi kitabxanasında saxlanılan Nəsimi divanından istifadə etmişdir. Gibb bu Divanın başqa Türkiyə nəşrlərindən fərqləndiyini söyləməklə yanaşı onu ən mötəbər mənbə sayır. İngilis aliminin Nəsimidən tərcümə etdiyi birinci nümunə

*«Şirin hədisin hər biri bir gövhəri-yekdanədir
Şəmi-rüxün ənvarinə ay ilə gün pərvanədir» (70, 37)*

- beyti ilə başlayan qəzəlidir. Poetikası bədii mübaliğələrlə zəngin olan şair burada gözəl bir lövhə yaradır. O, sevgilisinin nitqini gövhərə bənzədir. Onun günəşə bənzədilən cəmalının çevrəsinə ay və günəş

* *Tərcümənin orijinal mətni Gibbin əsərlərinin VI (altıncı) cildində verildiyi üçün biz müqayisədə o cildə müraciət edəcəyik.*

pərvanə tək dolanır. Gibb bu beyti belə tərcümə etmişdir.

*Yea, every dulcet speech o thine is e'en a pearl of lustrous ray;
Both sun and moon are moths that round thy Face's taper flit and play (65, 359).*

Sətri tərcüməsi:

*Sənin hər xoş sözün parlaq işıq saçan mirvaridir.
Günəş və ay çəvrənin işığı ətrafında fırlanan pərvanədir.*

Gibb Nəsimi qəzəlinə ifadə olunan fikri tamamilə doğru vermiş, heç bir söz artırıb-əksiltməmişdir. Şərq poeziyasının bütün xüsusiyyətlərinə dərinəndən bələd olan mütərcim çıxışda bəzi ifadələrin izahını da verir. Məsələn, o, göstərir ki, Şərq poeziyasında gözəl və müdrik sözlər gövhərlə, mirvari ilə müqayisə olunur.

Biz qəzəlin başqa bir beytinin tərcüməsinə baxaq:

*Aşıqlərin cananəsi həqdir, həqə ver canını
Neyçün ki? Cansız qalısər ol can ki, bicananədir (70, 37).*

Gibbdə bu belədir:

*The fovers' soved one is the Fruth, so to The Fruth give thou thy life;
For why? – That frame which loveless is shall likewise ever lifeless stay (65, 360).*

Sətri tərcüməsi:

*Aşıqlərin sevgilisi həqdir, belə ki, öz həyatını həqqə ver;
Nə üçün ki? Sevgisiz can həmişə cansız qalar.*

Nəsimi sevgilisini ilahiləşdirir, onu Allaha bərabər tutur. Burada ilahi məhəbbətlə insan məhəbbəti birləşdirilir. Belə ki, sevgili gözəl varlıq, eyni zamanda tanrıdır, tanrı özü isə sevgilidir. Nəsiminin dərin mənalı bu fəlsəfi şeirini ingilis şərqşünası tam başa düşdüyü üçün də onun tərcüməsi uğurludur. Buradan göründüyü kimi Gibb sadəcə olaraq Nəsimi qəzəllərini tərcümə etməklə kifayətlənməmiş, Orta əsr Şərq xalqları arasında geniş yayılmış olan hürufizmin elmi-nəzəri prinsiplərini mənimsəmiş, eləcə də fəlsəfi terminləri, aforizmləri düzgün başa düşmüşdür. Misal üçün həmin qəzəlin başqa bir beytinin tərcüməsinə baxaq.

*Arif biləndir rəbbin gəl rəbbini gör arif ol
Şeytan kimi həqdən bu gün məhcub olan biganədir (70, 38).*

Bu beytin ingilis dilində tərcüməsinə baxaq:

*The sage is he who sees his ford; come, see thy sord, and sage become;
The alien «tis, who» fore The Fruth is shamed, that's Satan-like to-day (65, 360).*

Sətri tərcüməsi:

Arif odur ki, Allahını görür, gəl Allahını gör və arif ol həqdən çəkinən bu gün Şeytan kimi yaddır.

İngilis şərqşünası Nəsiminin işlətdiyi «Özünü dərk edən Allahu da dərk edər» aforizmini olduğu kimi tərcümə etmişdir. Nəsiminin «Olur» rədifli qəzəlinin tərcüməsi də Gibbin tərcüməçilik istedadını bir daha sübut edir.

*Eydi-əkəbərdir cəmalın eydə can qurban olur
Abi-heyvandır dodağın hər kim içər can olur.*

*Gərçi eşqin məskənidir könlümün viranəsi
Gənci-bipayana layiq qanda hər viran olur (70, 38).*

Bu ingilis dilində belədir:

*So, thy beauty is the feast-tide, yea, the soul is
victim there;*

*So, thy liplet is Life's Fountain, whose drinks it
lives for e'er.*

*Yea, my heart laid low in ruins is the home of sove
for thee:*

*Whence is this that every ruin should a boundless
treasure bear (65, 361).*

Sətiri tərcüməsi:

*Bax, sənin gözəlliyin böyük bayramdır, ora can
qurbandır;
Bax, sənin dodağın həyat bulağıdır, kim içsə əbədi
yaşar.*

*Mənim viranə olmuş könlüm sənin eşqinin evidir.
Nə vaxtdan bu belədir ki, hər viranə yerdə hədsiz
xəzinə olsun.*

Şair sevgilisinin gözəlliyini ən böyük bayram sayır, onun dodaqları dirilik suyudur ki, ölü içsə dirilər. Qəlbini sevgilinin viranə qoyduğu yerə bənzədir ki, artıq orada heç bir xəzinə yoxdur. Gibbin tərcüməsi orijinalla səsləşir. O, tərcümə etdiyi bu qəzəli çıxışda şərh edir, Şərq xalqlarının adət-ənənəsindən danışır. Bütün bunlar göstərir ki, alim ədəbi irsinə müraciət etdiyi xalqın tarixini, adət-ənənəsini gözəl bilir. Bu, tərcümənin müvəffəqiyyətli çıxmasına kömək edir. Təkcə onu qeyd etmək lazımdır ki, Gibb rədifdən əvvəl gələn sözlər üçün ahəngdar qafiyələr tapa bilməmişdir.

Onu da qeyd edək ki, Nəsimi kimi hürufi bir şairi tərcümə etmək o biri sənətkarlarla müqayisədə qat-qat çətinidir. Gibb bütün bu çətinlikləri aradan qaldıraraq, şairin yaradıcılığını qabarıq surətdə əks etdirən nümunələri seçib tərcümə etmişdir. Nəsimi hər şeydən əvvəl coşqun, sevən qəlbə malik bir aşıqdır. Onun ideali olan real insan hər şeydən üstündür. Şair böyük ehtirasla, ulvi məhəbbətlə sevdiyi gözəli o qədər yüksəkliklərə qaldırır ki, onu nə ilə müqayisə etsə də, sevgilisinə bərabər heç nə yoxdur.

*Gül nə çiçəkdir kim ani bənzadəm rüxsarına
Qanğı gülzarın rüxun tək bir güli xəndan olur?
(70, 39)*

*Say what manner flower the rose that I should
name it with thy cheek?*

*Where the garden boasts a smiling rose may with
thy Face compare? (65, 362)*

Sətri tərcüməsi:

*De gül nə çiçəkdir ki, onu sənin yanağın adlandırdım?
Hansı bağ açılan gülü ilə fəxr edə bilər ki, çöhrənlə
müqayisə olunsun?*

Gibb Nəsimi yaradıcılığını gözəl ifadə edən bu misraları böyük sənətkarlıqla tərcümə etmişdir. Mü-tərcim orijinaldakı fikri və bədiiyi eynilə saxlamağa müvəffəq olmuşdur. Əsərə məxsus formanın, intona-siyanın qorunması da tərcümənin keyfiyyətini artırır.

*Gibbin Nəsimidən tərcümə etdiyi şeirlərdən biri də
Daim analhaq söyləmə, haqdən çü Mənsur olmuşam*

– misrası ilə başlanan qəzəlidir.

Biz Nəsimi yaradıcılığına nəzər salanda görürük ki, o, qəzəllərində tez-tez Həllac Mənsurun adını çə-kir. Mənsur Həllacın adını bir çox şairlər də ehtiram və məhəbbətlə yad etmişlər, lakin Nəsimi tək onu tərənnüm edən olmamışdır. Şairin özünü ona bən-zətməsi də məhz bu məhəbbətdən irəli gəlir.

Biz aşağıdakı beytə nəzər salaq:

*Qibləsiyəm sadiqlərin, məşuqiyyəmə aşıqlərin
Mənsuriyəm sadiqlərin, çün beyti-məmur olmuşam
(70, 42)*

- beyti Gibbin tərcüməsində belədir:

*I am the shrine of all the Frue, the soved one of
the sover-crew,
The Mansur of the worthyfew, the Heavenly
Ka'ba, verily!*

Sətri tərcüməsi:

*Mən sadiqlərin səcdəgahıyam, sevənlərin
sevgilisiyəm*

Layiqlərin Mənsuriyəm, haqiqətən Kəbə olmuşam.

Nəsiminin bu qəzəlində geniş izaha ehtiyacı olan söz və ifadələr işlənməsinə baxmayaraq Gibb bu ifadələri düzgün tərcümə edərək çıxışda da izahını vermişdir.

Gibb ingilis dilinə Nəsimidən etdiyi tuyuq tərcü-mə etmişdir. Gibbin tərcümə üçün Nəsimi lirikasın-dan seçdiyi bu tuyuqlar demək olar ki, şairin hürü-fizm meyllərini əks edən nümunələrdir. Misal üçün

*Ey haqqı hər yerdə aydırsan ki, var
Səndə bəs haqq var imiş haqq səndə var
Ənbiyanın sirrini bilməz dəvar
Qismət olmaz divə rahi xoşgüvar (70, 43).*

Gibbin tərcüməsində şeir belə səslənir:

*Thou who lookest everywhere The Fruth to see,
In thyself abides The Fruth, yea, e'en in thee
Ne'er the faithless shall the Prophets' secret see;
Such sweet-savoured wine is not the demon's fee.
(65, 367)*

Sətri tərcüməsi:

*Haqqı görmək üçün hər yerə baxırsan
Bax, haqq sənin özündədir, səndədir.*

*Inamsız heç vaxt peyğəmbərin sirrini bilməz
Bu cür dadlı şarab iblisin payı deyil.*

Gibbin tərcüməsi orijinala yaxındır. Nəsimi şeirin-də olduğu kimi tərcümədə də fikir konkret və lako-nikdir.

Nəsimi qüdrətli söz ustası kimi öz yaradıcılığında bədii ifadə vasitələrindən çox böyük sənətkarlıqla istifadə etmişdir. Şairin işlətdiyi mübaliğələr Nəsimi şeir dilini daha da gözəlləşdirən xüsusiyyətlərdir. On-da öz fikrini obrazlı şəkildə ifadə etmək bacarığı çox qüvvətlidir. Misal üçün aşağıdakı nümunəyə nəzər salaq:

*Dalmışam şol bəhrə kim, payanı yox,
Batmışam şol kəncə kim, xüsranı yox;*

*Bulmuşam şol bədri kim, nöqsanı yox
Girmişəm ol şəhrə kim, viranı yox (70, 43).*

Burada şair öz məhəbbətini qüvvətli mübaliğələr-lə ifadə edir. Gibbin tərcüməsinə baxaq:

*Plunged have I amid the sea that shore hath
none;*

Fall'n am I upon the Pain that cure hath none;

Seen have I the Moon which hath nor fleck nor flaw;

*Found have I the Freasure – hoard that store hath
none. (65, 368)*

Sətri tərcüməsi:

*Elə dənizə baş vurmuşam ki, sahili yox
Dərdə düşmüşəm ki, dərmanı yox.*

Ay görmüşəm ki, ləkəsi, qüsuru yox

Xəzinə tapmışam ki, qiyməti yox.

Gibbin tərcüməsi demək olar ki, Nəsimi şeiri ilə səsləşir. O, hətta demək olar ki, ingilis poeziyasında heç tətbiq edilməyən qafiyəli rədifdən istifadə etmiş, onu nəsimiyənə etməyə çalışmışdır, lakin orijinalda olan «ziyan və zərər görməyən xəzinə» ifadəsini «Dərdə düşmüşəm ki, dərmanı yox» kimi tərcümə etmiş, məna xeyli dəyişilmişdir.

M. Füzuli Gibb Tədqiqatlarında

Böyük şərqşünas Gibb Füzuli ədəbi irsini tədqiq etməklə yanaşı şairin əsərlərindən bəzi nümunələri orijinaldan ingilis dilinə çevirmişdir. Cürətlə demək olar ki, Avropada Gibbə qədər Füzuli dünyasını ətraflı öyrənən, onun yaradıcılığının başlıca yönlerini düzgün şərh edən ikinci alim olmamışdır. Ömrünü Şərq ədəbiyyatının öyrənilməsinə verən Gibb ilk dəfə Füzuli ilə bağlı 1888-ci ildə Nyu-Yorkda çap edilmiş «Türkiyə» (82, 313) adlı əsərdə məlumat verir. Stənli Leyn Poul və Artur Qilmanın tərtib etdiyi bu əsərin «Osmanlı poeziyasının tarixi» bölməsini işləyən Gibb elə ilk tədqiqatından Azərbaycan şairi-nin sənət qüdrətinə heyrandır və şərqşünas şairin «Dustim, aləm sənincün gər olur düşmən mana» və «Ney kimi hərdəm ki, bəzmi vəslini yad eylərəm» misrası ilə başlayan qəzəllərini öz doğma dilinə çevirmişdir. Bu tərcümələr Gibbin Füzulidən etdiyi ilk tərcümələr olsa da, istər üslub və dil cəhətdən, is-tərsə də orijinala yaxınlığı baxımından dəyərlidir. Şərqşünasın tərcümə etdiyi ilk qəzəlin tərcüməsinə baxaq:

*Dustum, aləm səninçün gər olur düşmən mana,
Ğəm degil, zira yetərsən lust ancaq sən mana.*

(13, 60)

Gibb bu beytin tərcüməsini belə vermişdir:

*O my loved one, though the world because of thee
my fol should be,
Twere no sorrow, for thyself alone were friend
enow for me. (82, 313)*

Sətri tərcüməsi:

*Ey sevdiğim, sənə görə aləm mənə düşmən olur,
Qəm deyil, mən sənə dostluğun mənə kifayətdir.*

Gibbin tərcüməsi görüldüyü kimi məzmunu baxımından orijinala səsləşir. Şərqsünas mənəcə rədif saxlaya bilməmiş, qəzəli məsnəvi formada tərcümə etsə də, beytdə olan fikir, aşiqin hissi, duyğusu, sevdiyinə olan istəyi oxucuya çatdırılır. Məlumdur ki, Şərq poeziyasından fərqli olan Qərb poeziyasında çox az hallarda «rədif»ə rast gəlmək olur. Bu bərdə Gibb hələ müəllifi olduğu çoxcildli Osmanlı poeziyasının tarixi əsərinin birinci cildində məlumat vermiş və qeyd etmişdir ki, «fars və yaxud osmanlı poeziyasında hər sətirdə qafiyəli sözdən sonra «rədif» ola bildiyi halda təsadüf edilir» (65, 75). Məhz buna görə də, şərqsünas tərcümə zamanı öz elmi prinsiplərinə sadıq qalaraq, orijinalın məzmunu, formasını saxlamağa nail olsa da, yalnız «rədif»i saxlamamışdır. Türk ədəbiyyatını gözəl mənimsəyən, onu tərəfli öyrənən, tədqiq edən Gibb ən istedadlı bir

alim kimi Füzuli ədəbi irsini öyrənərkən onun məhz sənətkarlıq cəhətdən daha qüvvətli, maraqlı və səciyyəvi şeirləri seçib tərcümə etmişdir. Şərqsünas Füzuli şeirinin özünəməxsus cəhətlərini, bədii təsvir üsulu və ifadə vasitələrini dərinləndirən duymuş və bu baxımdan alimin tərcümələri uğurlu alınmışdır. Biz qəzəlin o bir beytlərinə nəzər salanda da, bir daha tərcüməçinin sənətkarlıq qüdrətinin şahidi oluruq.

*Canü tən olduqca, məndən dərdü dağ aksik degil,
Çıxsa can, xak olsa tən, nə can gərək, nə tən mana*
(13, 60)

*Dule and teen shall never fail me long as life and
frame abide,
Life may vanish, frame turu ashes\$ what is life or
frame to me?*

Sətri tərcüməsi:

*Can və bədən qaldıqca heç vaxt dərd və qəm mənə
tərk etmir.
Can çıxsa bilər, bədən külə dönə böylər, onda can
və ya bədən mənə nə lazımdır?*

Bu tərcümədən görünür ki, Gibb Füzuli qəzəlində olan ən incə məqamları belə görmüş, qəzəlin ruhunu orijinaldakı kimi verə bilmişdir.

Gibbin tərcümə etdiyi sonrakı qəzəl "Ney kimi, hərdəm ki, bəzmi-vəsline yad eylərəm" mısrası ilə başlayan qəzəlidir. Şərqsünasın tərcümə üçün seçdiyi bu qəzəli oxuyarkən sevdiyini dərin məhəbbətlə

sevən, vüsal həsrətindən qovrulan, sızlayan, ney kimi inləyən bir aşıq nəzərimizə gəlir.

*Ney kimi hərdəm ki bəzmi-vəslini yad eylərəm.
Ta nəfəs vardır quru cismimdə, fəryad eylərəm.*

(13, 245)

Bu beytin ingilis dilinə tərcüməsi belədir:

*Whensoe'er I call to mind the feast of union tvixt
us twain, retain.
Like the blute, i vail so long as my vaste frame
doth breath*

*Mən həmişə hər an səninlə birgə olmağımızın,
vəslinin bayramını yad eylərəm.
Quru bədənimdə nəfəs qalana qədər mən fleyta
kimi fəryad edəram.*

Gibbin tərcüməsi Füzuli qəzəli ilə səsleşir. Şərqşünas tərcümə üçün seçdiyi qəzəllərdə əsasən şairin dünyaya, sevgiliyə, gözəlliyə həsr etdiyi şeirlərə daha çox maraq göstərdiyimiz bu nümunədə şərqşünas hətta ən incə məqamları belə sənətkarlıqla vermişdir. Misal üçün, orijinalda olan «bəzmi vəslini» Gibb eynilə tərcümə etmişdir. Lakin «ney» sözünü "flute" (fleyta) kimi tərcümə etdiyindən mənə bir qədər zəif görünür. Halbuki Cəlaləddin Ruminin şeirlərlərinin ingilis dilinə çevirən şərqşünas A. Arberi «ney» sözünün dəqiq tərcüməsini vermişdir.

*Since we have fallen into the clutches of love,
Vhat mathers is if ve love harp or reed pipe.*

Sətri tərcüməsi:

*Biz eşqə düşər olandan bəri,
Əgər arfa və neyi itirək nə olar ki?*

Bu misrada şərqşünasın işlətdiyi "reed pipe" sözünün dəqiq tərcüməsi «ney»dir.

Qəzəlin son misrasının tərcüməsi də olduqca uğurlu alınmışdır. Burada öz eşqini Məcnunun eşqindən uca tutan aşıq göz yaşları ilə Məcnunun adını yer üzündən silir, öz eşqinin daha böyük olduğunu göstərir. Gibb şairin yaratdığı obrazlar aləminə çox asanlıqla daxil olur, böyük həssaslığına, şairin yaratdığı eşq lövhəsini rəssam təxəyyülü ilə duyur, hiss edir.

*Lövhi-ələmdən yudum, Əşqilə Məcnun adını,
Ey Füzuli, mən dəxi ələmdə bir ad eylərəm. (13, 245)*

*I have vashed the name of Mejnun off the face of
earth vith tears,
O Fuzuli, surely likewise a name on earth shall
gain (82, 314)*

Sətri tərcüməsi:

*Mən Məcnunun adını yer üzündən göz yaşlarımla
yumuşam.
Ey Füzuli, yaqın ki, onun kimi mən də bir ad
qazanacağam.*

Qəzəlin bu beytini Gibb çox uğurlu tərcümə etmişdir.

«Dünyanın böyük klassikləri» adlı əsərdə də ingilis şərqşünasının Füzuli irsindən seçmə nümunələrini tərcüməsinə rast gəlirik. Gibbin tərcümə üçün seçdiyi bu nümunələr şairin yaradıcılığının ən səciyyəvi ideya motivlərini, onun dünyagörüşünü, obrazlar aləmini daha qabarıq surətdə əks etdirən qəzəllərdir. Əsərin müqəddiməsində bu tərcümələr Türk poeziyasının ən yüksək zirvəsində duran şeir nümunələri kimi təqdir olunur.

Gibbin Füzulidən tərcümə etdiyi qəzəl «xəbər verdin» rədifli qəzəldir.

Bu qəzəldən bir beytin tərcüməsinə baxaq:

*Xəzani-cəmdə gördün iztirabın bülbüli-zarın,
Bahar ayyamı tək gülbərgi-xəndandan xəbər verdin. (13, 209)*

*Thou'st seet the touring nightingale's despair in
sorrow's autumn drear.*

*Like springtide days of smiling roseleaf fresh
and bright, thou nevs hast brought (64, 97)*

Sətri tərcüməsi:

*Sən tutqun payız günündə ah-nalə çəkən
bülbülün qəm içində iztirabını görmüsən,
Bahar vaxtına oxşar günlərdə təzə, tər və gözəl,
gülümsər qızıl gül yarpağından xəbər gətirdin.*

Gibbin tərcüməsi ümumiyyətlə uğurludur, çünki tərcüməçinin orijinala yaxın tərcümə etmək cəhdi, dəqiqliyi aşkar nəzərə çarpır. İngilis aliminin tərcümə

etdiyi nümunələrdən biri də Füzulinin istedadlı söz sələfi həbibinin «Dedim –dedi» müsəddəsinə cavab olaraq yazdığı «Dün sayə saldı başımə bir sərvî-sərbülənd» müsəddəsidir. Hər bir misrası təsirli bir lövhə olan bu əsərin tərcüməsini Gibb düzgün vermiş, müsəddəsin üslubundakı incəliyi, gözəlliyi, ahəngdarlığı yaxşı dərk etmiş və məhz buna görə də Qərb üslubuna yad olan bu formanı olduğu kimi saxlamaqda müvəffəq olmuşdur.

Adətən mütərcimlər tərcümə zamanı fikri çatdırmaq orijinalın məzmun və formasını saxlamaq cəhdilə bəzən söz artırır və ya azaldırlar. Lakin Gibbin tərcümələrində bu məqamlar demək olar ki, yox dərəcəsinə düşür.

Biz müsəddəsin tərcüməsinə baxaq:

*Dün sayə saldı başımə bir sərvî-sərbülənd
Kim, qəddi dilruba idi, rəfşarı filnəsənd,*

*Göftərə gəlün nagəh açıb ləli – nuşxənd,
Bir püstə gördüm onda təkər rizə-rizə qənd*

*Sordum: - Məgər bu dürri-dəhəndir – dedim, dedi:
Yox, yox, dəvayi-dərdi – nihanın durur sənin (13,
358).*

İngilis dilində müsəddəs belə səslənir:

*A Stately Cypress yesterday her shade threw o'er
my head;*

*Her form Was heart – ensnaring, heart –
delighting her light tread;*

*When speaking, sudden opened she her smiling
rubies red,
There a pistachio I beheld that drops of candy
shed.*

*"Thics casket can it be a mouth Ah deigh"
I said; said she;
"Nay, nay, tis balm to cure thy hidden smart;
aye, truly thine"*

Sətri tərcüməsi:

*Bir sərv boylu dünən öz gölgəsini başım üstünə
saldı
Onun qəddi ürək oxşayan, yüngül yerışı ürəyi
şad edən idi.*

*Danışarkən birdən gülümsəyən yaqutlarını açdı.
Orada bir püstə gördüm ki, nabat tökülürdü.*

*Soruşdum: Bu mücrü ağızdırmı? Heyrətlə dedim,
dedi:*

*"Yox, yox, bu həqiqətən sənin gizli dərdinin əlacı
üçün məlhəmdir.*

Gibb tərcümə zamanı əsərin canlı gözələ, sevgiliyə, həsr olunduğunu, müsəddəsin üslubundakı incəliyi, gözəlliyi, ahəngdarlığı dərinədən dərk etdiyi üçün onu gözəl bir nümunə kimi ingilis dilinə tərcümə etmişdir. Müsəddəsdə işlənən bədii ifadə vasitələrini şərqşünas çox dəqiqliklə verə bilmişdir. Misal üçün sərv-i-sərbülənd – Statelı Cypress, dilruba - heart – insnaring, dilnəsənd - heart – delighting və s.

Gibbin Füzuli yaradıcılığı ilə bağlı daha geniş, əhatəli tədqiqatı onun çoxcildli Osmanlı poeziyasının tarixi əsərinin III cildində öz əksini tapır. Şərqşünas burada şairin əsərlərindən bəzi nümunələr, o cümlədən səkkiz qəzəl, bir müxəmməs, bir rübai, müxtəlif qəzəllərdən seçmələr, «Leyli və Məcnun» əsərindən müəyyən parçalar, «Bəngü-Badə» və «Həqiqətüs-süəda» dan kiçik hissələri ingilis dilinə tərcümə etmişdir.

Onu da qeyd edək ki, bəzi Avropa şərqşünaslarından fərqli olaraq Gibb Füzulini həyat və məhəbbət nəğməkarı kimi təqdim edir, məhz ona görə də onun seçdiyi nümunələr daha çox lirik nümunələrdir. Buna misal olaraq şairin çox ahəngdar, incə və rəvan səslənən, "«übh salıb mah ruxündən niqab»" misralı məşhur qəzəlini misal göstərmək olar.

*Məst çıxıb salma nəzər hər yana,
Görmə rəva kim ola aləm xarab. (13, 77)*

Bu beyti şərqşünas aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir.

*Roaming blushed, cast not thy glance on every side;
Ah ! consign not all the world to waste dismay*
(67, 94)

Sətri tərcüməsi:

*Məst çıxaraq hər yana nəzər salma,
Ah! Rəva bilmə bütün aləm qüssədən xarab olsun.*

Gibbin tərcüməsində orijinalda olan digər saxlanılmış, ritm, ahəng, axıcılıq qorunmuşdur.

Füzuli yaradıcılığının əsas meyarı kimi olan eşq, onun saflığı şairin böyük sənətkarlıqla qələmə aldığı bütün lirik qəzəllərinə xasdır. Bu baxımdan onun «Heyrət, ey büt, surətin gördükdə lal eylər məni» misrası ilə başlayan qəzəli buna parlaq nümunədir:

*«Heyrət, ey büt, surətin gördükdə lal eylər məni,
Surəti-halım görən surət xəyal eylər məni.*

*Mehr salmazsan mənə, rəhm eyləməzsən bunca kim,
Səyə tək sevdəyi- zülfün payımal eylər məni*
(13, 318).

Füzulinin poetik qüdrətinin məhsulu kimi bu qəzəl Gibbin tərcüməsində uğurlu alınmışdır.

*Goddess, when I sight thy figure vonder takes
me dumb to be;
He who sees my plight and fashion for a figure
holdeth me.*

*Naught of love to me thou showest, naught of
ruth, till now at length,
Passion for thy locks doth tread me like the
shadow on the lea (67, 95).*

Sətiri tərcüməsi:

*Ey büt, sənin surətini gördükdə heyratdan mən
lal oluram.*

*Kim ki, mənim halımı və şəklimi görür, məni
surət zənn edir.*

*Mənə heç məhəbbət göstərməzsən, mərhəmət
etməzsən, o vaxta qədər ki,*

*Sənin zülfülərinə olan hədsiz vurğunluq
Məni ayaqların altda kölgə kimi yeksan edir.*

Orijinalda olduğu kimi tərcümə də ritmikdir. Bir musiqi çaları olan bu beytlərdə ifadə olunan fikri Gibb bacardıqca saxlamışdır. Şair «şəkil, vəziyyət, sifət» mənalarını verən bu misralarda «surət» sözünü bir çox mənalarda işlətməmişdir.

Gibbin tərcüməsi dəqiqdir. O, şeirlərin formasını, məzmununu saxlamış, heç bir söz artırıb, əksiltməmişdir.

Füzuli poeziyasının qəhrəmanı aşiqdir, sevgisi yolunda əzab çəkməyi özü üçün şərəf sayan, bu yoldan dönməyən aşiqdir. Biz Füzuli poeziyasına nəzər yetirdikdə görürük ki, şairin dünyası bütövlükdə eşqdən, onun sehirlə və bəzən də dərk olunmayan qatlardan ibarətdir. Və şairin hər bir misrasında bu eşqin böyüklüyünün şahidiyik. İngilis şərqşünası çox böyük həssaslıqla bunu hiss etmiş, duymuş və Füzuli poeziyasından məhz ən bariz nümunələri seçib tərcümə etmişdir. Şairin «Ey xoş ol günlər ki, rüxsarın mənə mənzur idi» misrası ilə başlayan qəzəli buna misaldır.

*Ey xoş ol günlər ki, rüxsarın mənə mənzur idi,
Çəşmi-ümmidim çiraği-vəstdən nürnür idi (13, 305).*

Gibbin tərcüməsinə baxaq:

*Ah, the happy day when thy dear face was aye
before my sight,
When the lamp of union with thee filled the eye of
hope with light (67, 96)*

Sətri tərcüməsi:

*Ah, o xoşbəxt gün idi ki, sənin sevimli çöhrən
mənim nəzərlərim qarşısında idi.
Səninlə vüsalın çırağı ümüdin gözünü işıqla
doldurmuşdu.*

Gibbin tərcüməsi uğurludur. Tərcümədə qəzəlin məzmunu olduğu kimi qalmış, heç bir ixtisara yol verilməmişdir.

Füzuli qəzəlində ifadə edilən eşq və onun obrazlı təsvir qüdrəti çox güclüdür. Bir çox sənətkarlar kimi şair də, bəzi qəzəllərində müəyyən ifadələri gücləndirmək və daha qabarıq vermək məqsədinə «təkrir»lərdən istifadə etmişdir. Buna misal olaraq «hənuz» rədifli qəzəlinə baxaq:

*Oldu aləm şad səndən, mən əsiri-cəm hənuz,
Aləm etdi tərki-cəm, məndə cəmi-aləm hənuz*
(13, 212)

Füzuli lirikası çox zəngin və çox cəhətli bir lirika-dır. Şairin poeziyasında insanı daim düşündürən, kədərləndirən, həyəcanlandıran məqamlar çoxdur. Aşiq hələ də qəm əsiridir. Sevdidiyi bütün aləmi şad etdiyi halda və bütün aləm qəmi tərki etdiyi halda, o hələ də qəmdən xilas ola bilməmişdir. Bu beytdə olan mənə gözəlliyi Gibbin tərcüməsində saxlanılmışdır:

*All the world through thee rejoiceth, i alone am
thrall to dole;
Dole is forth the world departed, and hath homed
vithin my soul (67, 96).*

Sətri tərcüməsi:

*Bütün aləm səndən şadlandı, təkcə mən
qəmin əsiriyəm.
Qəm aləmdən ayrılıb mənim qəlbimdə
məskən saldı.*

Tərcümədə qəzəlin vəzni, intonosiyası, qafiyə sistemi yerli-yerində saxlanılmış və hətta şairin beytdə təkrarən işlətdiyi "aləm" sözü Gibbin tərcüməsində də təkrarən verilmişdir.

Həyata, təbiətə, sevgiliyə vurğunluq və bu vurğunluğu yüksək poetik bir formada qələmə alan şair "Gəlir ol sərv-i-səhi, ey gülü lalə açılın" misralı qəzəlində romantik bir tərzdə sevgilisinin seyrə çıxmasını təsvir etmişdir. Aşiq sevgilisinin gül-çiçəklə qarşılınması üçün təbiətin oyanmasını, qönçələrin açılmasını istəyir. Burada şair bədii sözün ecazkar qüvvəsi ilə, bir rəssam kimi yüksək sənət nümunəsi yaradır. Şərqsünas bu qəzəldən ancaq son misraları ingilis dilinə tərcümə etmişdir:

*Ey Füzuli, qədimiz qıldı fələk xəmə, yəni
Vəqtdir çıxmağa dünya qapısından, Əyilin (13, 212).*

*Ah! Furuli, lo, the Sphere hath loved our frame, as
though' tvould say,
'Bend thee down, for how 'tis time that through the
door of life thou pass (67, 99)*

Sətri tərcüməsi:

*Ah Füzuli, bax, fələk bizim belimizi бүkdü, bu o deməkdir ki,
Sən də əyil, çünki əcəl qapısından keçməyin vaxtıdır.*

Böyük sənətkarın poetik tərzdə ifadə etdiyi fikri Gibb duymuş, ən incə məqamları belə nəzərdən qaçırmamışdır.

Füzuli orta əsr şeirlərinin bir çox formalarında qələmini işlədərək şeirlərini bədii sözün ecazkar qüvvəsi ilə bəzəməyi və bu şeirlərləri yüksək sənət nümunəsi kimi təqdim etməyi bacaran əlçatmaz bir sənət sahibidir. Onun «Ey hərir içdə tənün mütləq bülür içrə gülab» müxəmməsi sevgilinin məftunedici obrazının qeyri-adi təsvirinə həsr olunmuşdur. Şərq xalqlarının adət-ənənəsinə uyğun bir tərzdə sevgili o qədər təbii təsvir edilir ki, sanki, qarşında bütün şərq koloritini özündə cəmləşdirən bir sevgili – şərq gözəli dayanıb.

*Ey üzü gül, köynəyi gülgün, donudur qırmızı
Atəşin kisvət geyib, odlara yandırdın bizi*

*Adəm oğlundan sənin tək doğmaz ey kafir qızı
Ayü gündür hüsn bəhsində cəmalin acizi,*

*Guiya atan məhi-tabandır, anan afitab...
Sürmədən gözlər qara, allər hanadən lalərəng,*

*Hiç şahid yox bu rəng ilə ki, sənsən şuxü şəng,
Vəsməli qaşın yaşıl tozlu kəman qəmzən Xədəng.*

*Qəmzəvü qaşinə meyl eylər Füzuli bidirəng
Quş əcəbdır qılmamaq tirü kamandan ictinab (13,
362).*

Son dərəcə səmimi, incə hisslərlə qələmə alınan bu müxəmməs ideya tamlığı, obrazlı ifadə, fikir poetikliyi ilə bərabər öz quruluş cəhətləri, forma və şəkil və söz etibarını ilə zəngin olan bir poeziya nümunəsidir. Füzuli dühası ən istedadlı rəssamın yaratdığı bir sənət əsərini yaradır öz misralarında. İngilis şərqşünası bu mürəkkəb, sırf şərq koloriti ilə yoğrulmuş beytləri özünəməxsus bir ustalıqla ingilis dilinə çevirmişdir.

*Roseate face, and shift of rosy hue, and trouseirs
cramoisie to dree
Thou hast donned thy flaming garments, and
hast made us fire.*

*Paynim moiden, neer vas born of seed of Adam
one like thee.
Sun and moon in beauty's circle 'fore thy face
undone vould be,*

*Sure the shining moon's thy father, and the sun
thy mother fair.
Tulip-red thy hands vith henna, and vith surma
blask thine eyne.*

*Tike to thee is ne'er a beauty thus bedecked so
fair and fine
Shafts thy glances, bovs of poplar green those
painted brow o' thine*

*Stiee unto thy glance and eyebrow doth Furuli
e'er incline
Rassing strange the bird should fly not bow and
arrow filled with fear (67, 98).*

Sətri tərcüməsi:

*Üzü gül, köynəyi gül rəngində və şalvarı qırmızı,
Sən alovdan geyinib bizi odlara yandırdın.*

*Kafir qızı, Adəm nəslindən sənin kimi doğulan
olmaz.*

*Günəş və ay sənin üzünün gözəlliyinin
çevrəsində heç nə edə bilməz*

*Yəqin işıq saçan ay sənin atan, nurlu günəş isə
anandır*

*Sənin əllərin hənadan lələ kimi qırmızı və
sürmədən gözlərin qara*

*Sənin kimi heç bir gözəl yoxdur belə, gözəl və
qəşəng bəzənmiş olsun*

*Vh, sənin baxışların ox, sənin rənglənmiş qaşın
yaşıl tozlu kaman kimi*

*Hələ də sənin baxışına və kirpiklərinə Füzuli
meyl edər*

*Quş üçün uçub keçmək qəribədir ki, oxdan və
yaydan qorxmasın.*

Füzulinin çox böyük sənətkarlıqla yaratdığı, forma cəhətdən kamil, ahəngdar olan, sanki musiqi təsiri bağışlayan bu şeiri duymaq, ruhunu saxlamaq təbii ki, ingilis şərqşünası üçün o qədər də asan deyil. Lakin ustad bir tərcüməçi, eləcə də türk dininin vurğunu olan Kibb bu çətinliyi aradan qaldırmış, ən incə mətləbləri belə tərcümədə verməyə çalışmışdır. Beləki, ingilis şərqşünası Şərq xalqlarına məxsus olan "həna" və "sürmə" sözlərini tərcümədə orijinaldakı

kimi vermiş, "vəsmə" sözünün isə izahını vermişdir. Tərcümənin uğurlu alınmasının bir səbəbi də odur ki, Gibb türk dilini gözəl mənimsəməklə bərabər Şərq adət-ənənəsinə, mədəniyyətinə, hətta geyim tərzinə də bələd bir şəxs idi. Müsəddəsdə olan "Ey üzü gül, köynəgi gülgunu, donu qırmızı" misrasını şərqşünas çox maraqlı tərcümə etmişdir.

*"Roseate bace, and shift of rosy hue, and trauseirs
cramoisie"*

Sətri tərcüməsi:

Üzü gül, köynəyi gül rəngində və şalvarı qırmızı

İlk baxışdan elə təsir oyanır ki, tərcüməçi «şalvar» sözünü artıq işlətməmişdir. Lakin Şərq geyimində qadınların ayağı büzməli şalvar geyməsi məlumdur. Bu baxımdan Gibbin ən xırda məqamları belə unutması onun sənətkar bir tərcüməçi olmasını bir daha təsdiqləyir.

Gibb Füzulinin «Leyli və Məcnun» əsərindən də müəyyən hissələri ingilis dilinə çevirmişdir. Elmdən məlumdur ki, Yaxın Şərq ədəbiyyatında çox geniş yayılmış bu mövzu ilə bağlı onlarca şair öz qələmini işlətsə də, Füzuli «Leyli və Məcnunu» səviyyəsində əsər yazılmamışdır. Şərqşünas Gibb özü də bu əsəri çox yüksək qiymətləndirmiş, Məcnun və onun sevgilisi Leylini Şərq poeziyasının «Romeo və Cülyettası» adlandırmışdır (65, 220). Şərqşünasın haqlı olaraq dediyi kimi Türk poeziyasında bu səviyyədə əsər yazılmamışdır» (65, 220). Azərbaycan ədəbiyyatşünas-

lığında Füzuli «Leyli və Məcnun»unun geniş təhlilini verən tədqiqatçı R.Azadə bu əsəri «dövrünün çirkin adət və ənənələrinə qarşı bir ittihamnamə, həm də «zərif bir sənət əsəri» (3, 201) adlandırmışdır. Gibb bu poemadan yalnız iki qəzəli tərcümə etmişdir. Bunlardan birincisi

*Can vermə gəmi-eşqə ki, eşq afəti-candır,
Eşq afəti-can olduğu məşhuri-cahandır!*

beyti ilə başlanan məşhur qəzəldir.

*Yield not the soul to pang of Love, for Love's the
soul's fierce glow;
That Love's the torment of the soul doth all the
wide world now (64, 103).*

Sətri tərcüməsi:

*Canını Eşqin azabına vermə, çünki Eşq canın
amansız alovudur;
Belə ki, bütün dünya bilir ki, Eşq canın azabıdır.*

Böyük sənətkar Füzuli qəzəlin birinci beytinin sonunda işlənən «eşq afəti-candır» ifadəsini ikinci misranın əvvəlində də, fikri daha da qüvvətli və qabarıq vermək üçün təkrar işlətməmiş və bu incə şəkildə işlənməmiş bədii üslub Gibbin nəzərindən qaçmamışdır. Qəzəlin məzmununu və formasını saxlaması Şərq aliminin uğurudur. Onu da qeyd edək ki, «klassik şeiri tərcümə edərkən onun formasını (qəzəl, müxəmməs, qoşma, məsnəvi, sonet və s.) mütləq saxlamaq lazımdır» çünki, komik şeirdə forma ilə məzmun arasında elə bir vəhdət mövcuddur ki, forma pozulanda

mütləq məzmun da pozulur, şeir təsir qüvvəsini, əzəmət və gözəlliyini itirir» (12). Bu baxımdan Gibbin klassik irsdən etdiyi bütün tərcümələrdə orijinalın forması saxlanılmışdır. Qəzəlin sonrakı beytinə baxaq:

*Eşq içrə azab olduğun ondan bilirəm kim,
Hər kimsə ki, aşiqdir, işi ahu fəğandır! (14, 82)*

Bu beyt Gibbin tərcüməsində belə səslənir:

*Brom this i rnow full well that torment dire in love
abides,
That all who lovers are, engrossed with sighs, rove
to and fro (64,103).*

Sətri tərcüməsi:

*Eşqə düşməyin azab olduğunu mən çox gözəl
bilirəm,
Eşqə düşənlərin hamısı ah çəkməklə sərgərdan
ora-bura gəzirlər.*

Gibbin tərcüməsinin orijinala uyğun olması, hətta sözbəsöz tərcümə etməsi, heç bir söz artırmaması, qəzəlin məzmun və formasının eynilə saxlanması şərqşünasın böyük uğurudur. Bu onu göstərir ki, ingilis alimi Füzuli yaradıcılığına şairin sənət dünyasına, eləcə də türk klassik şeir formasına dərinləndən bələddir.

Gibbin Füzulinin «Leyli və Məcnun» poemasından tərcümə etdiyi ikinci qəzəl «Vəfa hər kimsədən kim, istədim, ondan cəfa gördüm» misrası ilə başlayan qəzəldir. Şairin Məcnunun dili ilə dediyi bu

qəzəli sanki özünün yaşadığı dövrə, bu dövrdə olan haqsızlığa qarşı kəskin etirazıdır.

*Kimə kim, dərdimi izhar qıldım, istəyib dərman,
Özümdən həm betər bir dərdə onu mübtəla
gördüm (14, 125).*

Burada şair sanki öz taleyini təsvir edir. Haqsızlığın, özbaşınalığın hökm sürdüyü bir zamanda kimlərə üz tutursa, onların da özündən artan dəruli, ələmli olduğunu görmüşdür.

Qəzəlin ingilis dilinə tərcüməsinə baxaq:

*To whomso'er I've told my woes, in hope to find
some balm therefor,
That e'en myself o'erwhelmed and sunk in deeper,
sadder pain I've seen (64, 100)*

Sətri tərcüməsi:

*Dərdimə dərman tapmaq ümidilə hər kim gəldi
dərdimi söylədim,
Amma mənim özümdən də daha dərin, daha ağır
dərdə düşən gördüm.*

Tərcümə orijinala tam uyğun gəlir. Heç bir ixtisara yol verilməmiş, qəzəlin ideya bədii xüsusiyyətlərini olduğu kimi saxlanılmışdır. Qəzəlin bütövlükdə nəzərdən keçirdikdə Gibbin sənətkar bir tərcüməçi olması bir daha qabarıq görünür. İlk baxımdan adama elə gəlir ki, Gibbin tərcüməsi sanki sətri tərcümədir. Lakin diqqətlə yanaşdıqda şərqşünasın tərcüməsində orijinalın bədii-sintaktik bütövlüyünün qorunması,

Füzuli poetik məramının dəqiq ifadə edilməsi, eynilə qəzəlin məzmun və formasının saxlanılmasını görürük. Bu dəqiqlik Füzuli qəzəlinin o biri beytlərində də əks olunur.

*Mənə göstərdi gərdun, tirə bəxtim kövkəbin yüz göz,
Məni-bədbəxt ona hərgah kim, baxdım, qara
gördüm (14, 125)*

Gibbin tərcüməsində bu beytlər belə səslənir:

*A hundred times the sphere hath shown to me my
darksome fortune's star;
Whene'er my horoscope I've cast, but blakest,
deepest stain I've seen*

Sətri tərcüməsi:

*Fələk yüz dəfə mənə qara bəxtimin ulduzunu
göstərib
Nə vaxt ulduz falıma baxmışamsa, ancaq
qaqqara, tünd ləkə görmüşəm.*

Tərcüməyə fikir verdikdə orijinala tərcümə arasında heç bir fərq qoyulmur, hətta Füzuli qəzəlində olan «gördüm» rədifini də Gibb olduğu kimi saxlamış, eyni sözlə «I've seen» (gördüm, görmüşəm ifadə etmişdir. «Gördüm» rədifindən öncə gələn sözlər də Gibbin tərcüməsində olduğu kimi həm qafiyədir. Bu onu bir daha göstərir ki, Gibb Şərq dünyasına, Şərq adət-ənənəsinə, Şərq şeirini poetik formalarına dəindən bələd bir alimdir. Qəzəlin sonuncu beyti də Gibbin tərcüməsində çox uğurlu alınmışdır.

*Füzuli, eyb qılma üz çevirsəm əhli-aləmdən;
Hərdən kim, hər kimə üz tutdum, ondan yüz bala
gördüm*

Şair burada onu əhatə edənlərdən üz çevirib gətək arzusuna haqq qazandırmaq istəyir. Çünki, üz tutduğu adamlardan ancaq bəla görmüşdür. Füzuli qəzəlinin ruhunu incəliyinədək duyan Gibb sanki şairin yaşantısını yaşamış, məhz bu baxımdan beytdə olan fikir eynilə tərcümədə saxlanılmışdır.

*Fuzuli, blush not then, should i from mankind turn
my face away;*

*For why? From all to whom i've looked, but reason
sad too pain i've seen (64, 100).*

Sətri tərcüməsi:

*Füzuli, eyb etmə, mən insanlardan üz çevirsəm,
Nədən ötrü? Kimə üz tutub baxmışamsa, ancaq
nəticəsini çox ağırlı görmüşəm.*

Məlumdur ki, Şərq poetik sistemi forma baxımından Qər q poeziyasından tamamilə fərqlidir. Belə ki, Şərq klassik şeirlərinin formaları, qəzəl, rübai, müxəmməs, müsəddəs, mürəbbə və s. Qərb poeziyasına demək olar ki, yaddır. Lakin buna baxmayaraq klassik şeirin bir çox formalarına müraciət edən və yüksək sənətkarlıqla əsərlər yaradan Füzuli şeirlərini Gibb özünəməxsus bir ustalıqla tərcümə etmişdir. Onu da qeyd edək ki, ingilis şərqşünası Füzuli poetik irsindən cəmi bir rübai tərcümə etmişdir.

*Canan isə mətlub, təmə candan kəs
Mətlub isə can, ümid canandan kəs.*

*Can sevmək ilə müyəssər olmaz canan,
Ya bundan ümid, ya təmə ondan kəs (14, 392).*

Dörd misradan ibarət olan bu kiçik həcmli şeirdə şair çox böyük mətləbləri şərh edir. Sevən qarşısında iki yolun olduğunu göstərir. Ya, sevgili, ya da sənə əziz olan can. Sməqsəd sevgiliyə çatmaqsa, onda gərək canından əl çəkəsən. Özünü sevməklə, özünü düşünməklə heç vaxt canana, sevdiyinə qovuşmaq mümkün deyil. Ya canından əl çəkməlisən, ya da sevdiyindən. Gibb bu misraları belə tərcümə etmişdir.

If thou desire thy love, self – love forego:

If thy desire be self, thy love forego

*With love of self may ne'er alove be gained;
So love thereof, or love hereof, forego. (67, 201)*

Sətri tərcüməsi:

*Əgər sənin arzun öz eşqindirə, özünü
sevməkdən əl çək,*

Əgər sənin arzun özünsənsə, sən eşqdən əl çək.

*Özünü sevməklə heç vaxt eşq əldə etmək olmaz;
Belə ki, ya o eşqdən, ya da bu eşqdən əl çək.*

Gibbin çox böyük sənətkarlıqla etdiyi tərcümə orijinala eyilik təşkil edir. Poetik ruhu tamamilə mə-nimsətən şərqşünas rubainin həm məzmununu və həm də formasını olduğu kimi saxlamışdır.

İngilis şerqşünası Füzuli "Leyli və Məcnun" poemasından yeri gəlincə müəyyən parçaları da tərcümə etmişdir. Orijinalın formasına sadik qalan alim bu parçaları məsnəvi formada vermiş, orijinalda olan obrazlı ifadələri. Şərq poeziyasının özünə məxsus xüsusiyyətlərini eynilə saxlamışdır:

*Gördü ki, bir ovçu dam qurmuş,
Daminə cəzallar üz urmuş.*

*Ol damə cəfayi-çərxi-cəddar
Bir ahunu eyləmiş giriftar.*

*Boynu burulu, ayağı bağılı,
Şəhla gözü nəmli, canı dağılı (14, 98).*

Bu misraların ingilis dilinə tərcüməsinə baxaq:

*He saw where a hunter had set his snare
To ensnare the garelles at unaware*

*A gentle fawn in his snare was caught,
Its blask eyne vith tears of blood were fraught*

*Its nesk entangled, its feet bound fast,
Its bright eyes wet, and its heart aghast (67, 100).*

Sətri tərcüməsi:

*O, bir ovçunun tor qurduğunu gördü
Tora düşəcəklərindən ahular bixəbər idilər.*

*Körpə bir maral tora düşmüşdü,
Onun qara gözləri qanlı göz yaşları ilə dolmuşdu.*

*Boynu dolaşmışdı, ayaqları möhkəm bağlanmışdı
Ala gözləri nəmli, ürəyi hövli idi.*

Burada şair tora düşmüş körpə bir maral balasının çəkdiyi ağrıları, onun keçirdiyi ağrılı istirabları, sanki çıxış yolu olmadığını duyub qanlı göz yaşları tökməsini o qədər real təsvir edir ki, bu körpə heyvancığazın halına yanmamaq olmur.

Bu şeir parçasının tərcüməsi zamanı formal-texniki ölçülər saxlanılmış, orijinalın məzmunu, bədii təsvir vasitələri, poetik obrazlar və məcazlar olduğu kimi verilmiş, şeirin ruhu ingilis oxucusu üçün qarantlıq qalmamışdır. Orijinal olduğu kimi ingilis formasında sözbəsöz misra-misra öz əksini tapmışdır. Məhz bu baxımdan şeir orijinalda necə təsirlidirsə, ingilis variantında da oxucuda o təsiri oyadır. Bu onu göstərir ki, Gibb Şərq poeziyasının incəliklərinə bələd olmaqla bərabər, Füzuli poeziyasına da vurğunluqla yanaşmış, dərindən mənimsəməklə yanaşı onu qəlbən sevmişdir. Şeirin o biri misralarının ingilis variantı ilə eynilik təşkil etməsi buna bir daha sübutdur.

Səyyad, bu natəvanə qıyma!

Qıl canuna rəhm, canə qıyma!

Səyyad, saqın, cəfa yamandır!

Bilməzsənmi ki, qana qandır? (14, 98)

Bu misraların ingilis dilinə tərcüməsinə baxaq:

Have ruth on fawn, ipray of thee;

Who would not pity this miseiry&

O hunter, slay not this hapless one;

Have ruth on thy soul, and let it be gone

O hunter, bevare, this crime evade;

Knowest not that blood is by blood repaid? (67, 100)

Sətri tərcüməsi:

*Bu körpə maral balasına rəhm et, sənə yalvarıram;
Bu balaya düçar olana kimsənin yazığı gəlməzmi?*

*Ah səyyad, bu kömaksız olanı öldürmə;
Onun canına rəhm et, qoy o çıxıb getsin*

*Ah səyyad, xəbərdar ol, bu cinayətdən özünü gözlä
Bilməzsənmi ki, qan qanla əvəz olunur?*

Tərcümə mətni ilə orijinal arasında çox böyük əlaqə, yaxınlıq var. Hər ikisində məzmun və poetik təqdimat demək olar ki, eynidir. İngilis şərqşünası mətni düzgün qavramış, hətta qafiyə sistemini də saxlamışdır. Lakin buna baxmayaraq cüzi də olsa, müəyyən qüsurlar nəzərə çarpır. Bu, əlbəttə təbiidir, çünki, füzuli poeziyası həm məzmun və həm də poetik obrazlar baxımından son dərəcə zəngindir. Bunları duymaq, qarşılığını vermək Qərb alimi üçün o qədər də asan deyil. Ona görə də Gibb orijinalda olan "mişkbu qəzalə" ifadəsini "fawn" (körpə maral balası) kimi vermiş «mişkbu» (mişk ətirli) sözünü ixtisar etmişdir. Əlbəttə bu söz sırf Şərq aləminə məxsusdur ki, onun qarşılığını verə bilməməsi Qərb alimi üçün keçərlidir.

Gibb Füzulinin «Leyli və Məcnun» poemasından «Leylinin ölümü» hissəsini də tərcümə etmişdir. Maraqlıdır ki, şərqşünas Füzulinin bu ölməz poemasında daha çox təsirli, ürəyi yandıran, yadda qalan parçaları seçmişdir. Tərcüməni orijinala müqayisə etdikdə Gibbin hər şeydən əvvəl nə qədər həssas bir in-

san olduğu ağırlı məqamları sanki özünün yaşantısı kimi qəbul etməsi duyulur. Gibbin Füzuli poemasından etdiyi tərcüməyə baxaq:

*Rəf etdi hicab ehtirazın,
Faş etdi anaya gizli razın;*

*«Key dərdi-dilim dəvası ana!
Şəmi-əməlim ziyası ana!*

*Qəm gizləmək ilə canə yetdim,
Ta mümkün idi təhəmmül etdi.*

*Hala ki, müqərrər oldu getmək,
Fərz oldu bu sirri zahir etmək. (14, 219)*

Bu misraların ingilis dilinə tərcüməsinə baxaq:

*Then joyous, her bashfulness cast off,
She told to her mother her secter lowe;*

*O mother, balm of my heart's desire.
O mother, light of my longing's fire,*

*I am come to death for my hidden ill;
So lond as i might, i hawe borne it still;*

*But now that the time is come to go,
Tis meet that i tell thee my secret woe. (67, 102)*

Sətri tərcüməsi:

*Şən halda, utancaqlığı ataraq
O, anasına gizli eşqini söylədi;*

*Ah ana, ürəyimin arzusunun dəvası,
Ah ana, istəyimin odunun işığı,*

*Gizli xəstəliyimdən artıq ölürəm.
Uzun müddət mümkün olduqca dözdüm,
Amma indi artıq getmək vaxtı gəlib,
Ona görə də dərdimin sirrini sənə deyirəm.*

Gibbin tərcüməsi uğurludur. Bu parçada təsvir olunan ağır, ürəkağrıcı səhnə eynilə ingilis variantında da verilmişdir. Orijinalda olduğu kimi Gibb tərcüməni məsnəvi formasında vermiş, heç bir ixtisara yol verməmişdir. Bu bir daha ingilis şərqşünasının Şərq dünyasına, Şərq poeziyasına incə bələdliyini göstərir.

Mövzuya dair suallar:

- 1 - Şairin tərcüməsində milli koloritin qorunub saxlanılmasını necə başa düşürsünüz?**
- 2 - Nəsiminin tuyuq janrında yazdığı şeirləri və onların tərcüməsi barədə nə deyə bilərsiniz?**
- 3 - Gibbin Məhəmməd Füzuli yaradıcılığına dair araşdırması və onun qəzəllərinin ingilis dilinə tərcüməsi barədə nə demək olar?**

III FƏSİL

ŞƏRQ-QƏRB ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİ VƏ E.C.V. GİBB

Çox qədim bir tarixə malik olan Şərq dünyası tarix boyu Avropa şərqşünaslarının diqqətini cəlb etmiş, minlərlə Qərb mənşəli səyahətçilər, alim və yazarlar, Şərqdə səfər etmiş və onlar əldə etdiyi materiallar əsasında Şərq dünyasını Qərbə tanıtmğa çalışmışlar. Əsrlər boyu davam edən bu tanışlıq, Şərq və Qərb arasında olan ədəbi və mədəni əlaqələr bu xalqları biri-birinə yaxınlaşdıran ən mühüm vasitələrdən biri olmuşdur. Xüsusilə tərcümə vasitəsilə müxtəlif adət-ənənəyə, mədəniyyətə, ədəbiyyata, malik olan xalqlar biri-biri ilə yaxından tanış olmuş və bu yaxınlıq sonrakı çağlarda qarşılıqlı ədəbi və mədəni əlaqələrin inkişaf tarixinə güclü təsir göstərmişdir. Təsadüfi deyildir ki, dünya şöhrətli korifeylərdən Xristafor Marlo, Vilyam Şekspir, Con Milton və digər yazarlar dönə-dönə Şərq mövzularına müraciət etmiş, əsərlərində Şərq obrazlarının müxtəlif xüsusiyyətləri yaratmışlar. Avropa şərqşünaslığında Türk dünyası, tarixi və ədəbiyyatı ilə bağlı yazılan əsərlərin öz əksini tapması bu əlaqələrin olmasını bir daha təsdiq etmiş olur. Onu da qeyd edək ki, bu əlaqələrin inkişaf yolu ədəbiyyatşünaslarımızın əsərlərində bu və ya digər formada öz əksini tapmışdır. Əldə edilən zəngin materiallardan göründüyü kimi ingilisdilli oxuculara türk poeziyası ilə bağlı geniş məlumat

verən şərqsünaslar arasında E.C.V.Gibbin xüsusi yeri vardır. O, eyni zamanda türklərin təkcə dil və ədəbiyyatını deyil, uzun illər tədqiqat apararaq bu xalq tarixini, adət-ənənəsini, hər şeydən öncə sevə-sevə dilini öyrənmiş, çox sanballı olan çoxcildli əsərində Osmanlı poeziyasının keçdiyi bütün mərhələləri təsvir və təhlil etmişdir. İngilis şərqsünası Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən Qazi Bürhanəddin, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli və digər klassiklərlə bağlı dəyərli məlumat vermişdir. Bu klassik şairlərin həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı məlumatlara Ç.Riyonun tərtib etdiyi kataloqlarda, E.Braun, Kassel, K.Burill və digər şərqsünasların əsərlərində də rast gəlirik. Bu barədə şərqsünas alimlərin R.A.Qaibova, S.Məmmədova, A.Araslı, M.Quluzadə, M.Cəlal, R.Azadə, və bir sıra digər yazarların əsərində bəhs olunmuşdur.

Azərbaycan şairlərinin Qərbi Avropada tanıtılmasında, ilk dəfə onları elmi şəkildə tədqir edən, əsərlərini, orijinaldan, ingilis dilində çevirən Şərq poeziyasının gözəl bilicisi Elyas Con Vilkonson Gibb olmuşdur. Doğrudan da ingilis aliminin mülahizələri öz alimliliyi, tərcümələri isə bədiiyyəti ilə seçilir. Həyatını bütövlükdə elmə sərf edən alimin həyat yolu həqiqətən də aqlı əmək və elmi fəthlər salnaməsinə çevrilmişdir. Qısa, lakin olduqca mənalı həyat keçirən Gibb bütün ömrünü sərf etdiyi çoxcildli "Osmanlı poeziyasının tarixi" əsərinin ancaq birinci cildini görmüşdür. Tədqiqatdan belə bir yəqinlik hasil olmuşdur ki, ingilis şərqsünası Osmanlı poeziyasının ilk və

ən kamil bir tədqiqatçısıdır, çünki Gibbə qədər Osmanlı poeziyası ilə bağlı ingilis dilində ciddi və bütün ədəbi sahələri əhatə edən bir əsərlərin olmadığını şərqsünas özü də əsərə yazdığı müqəddimədə vurğulayır. Gibb böyük məhəbbətə türkləri sevmiş, güclü və zəif cəhətlərini duymuş və onların qüdrət və gələcək imkanlarına dərinləndirən inanmışdır. Məhr bu inam hissi və sevgi Qərb mənşəli alimə Türklərin ədəbiyyat tarixinin inkişaf yollarını məharətlə əks etdirməyə ilham verən əsas amil olmuş və Gibbin bütövlükdə yaradıcılığının əsas qayəsinə çevrilmişdir. Alimin qeyd etdiyi kimi onun seçdiyi yol maneələrlə dolu olmuşdur. Lakin bütün bunlara baxmayaraq onun əsas məqsədi ingilis oxucularına haqqında çox səthi məlumatlar olan Şərq ədəbiyyatı ilə bağlı müəyyən məlumat vermək olmuşdur. O, altı cildlik «Osmanlı poeziyasının tarixi» əsərinin birinci cildində bu möhtəşəm poeziyanın yaranma tarixi, xüsusiyyətləri və təsir dairəsi ilə bağlı mülahizələrini yürüdü, Osmanlı dövlətinin keçdiyi bütün mərhələlərə nəzər salır və bu mərhələlərdə poeziyada müşahidə olunan uğurlu və uğursuz məqamlara toxunur. Şərqsünas Osmanlı poeziyasının keçdiyi inkişaf yolunu iki dövrə bölür. Onun fikrincə, birinci dövrə qədimdən XIX yüzilliyin ortalarına qədər, ikinci dövrə isə XIX əsrin ortalarından başlamış və bir neçə il ərzində əvvəlki dövrü üstələmişdir. Gibb daha sonra göstərir ki, Osmanlı poeziyası anlayışı, yalnız XV əsrin ikinci yarısında meydana çıxmışdır. Osmanlı poeziyasının yarandığı dövrü xarakterizə edən Gibb yazır ki, Osman-

li poeziyasının yaranması üçün hər şey hazır idi, çünki artıq birinci dövr ərzində Qərbi türk dilinin ədəbi bir vasitə kimi işlədiləcəyi müəyyən edilmişdi. Məhz buna görə də ikinci dövr ərzində Osmanlı şairlərinin nail olmaq istədikləri ən böyük məqsəd, fikir kamilliyinə xələl gətirsə belə şeirlərinə hər növ bəzək vermək idi. Şərqşünas həmin dövrdə Şərq və Qərb mədəniyyəti ilə bağlı mülahizələrini yürüdərkən əsasən bu dövrdə yaşayıb-yaradan şair və təzki-rəçiləri xarakterizə edir. Bu bölümdə müəllif, həmçinin ilk dəfə olaraq təsvir etdiyi Şərq mədəniyyəti ilə həmin əsərlərdə Qərbi-Avropada mövcud olan mədəniyyət arasındakı oxşarlıq kimi çox maraqlı bir mövzuya toxunmuşdur. Müəllif qeyd etmişdir ki, fəlsəfə və elmə gəlincə, bu iki məfhum arasındakı oxşarlıq hətta eynilik dərəcindedir. Gibb belə bir fikrin üstündə dayanır ki, Şərq və Qərb mədəniyyəti arasında olan paralelizm bütün XIV əsr boyu və XV əsrin böyük bir hissəsini əhatə edir. İngilis şərqşünas Gibbin yazdığı ikinci cild Osmanlı poeziyasının 1450-ci ildən 1520-ci il I Səlimin vəfatına qədər keçdiyi dövrü əhatə edir. Əsərin III cildi Soltan Süleyman hakimiyyəti dövrünün əvvəlindən başlamış Nabinin vəfatına qədər olan bir dövrü əhatə edir. Bu təxminən iki əsrə bərabər bir dövrdür (1520-1712) Elias Gibbin şərhinə əsasən, bu dövrü klassik dövrün sonu və keçid dövrünün başlanğıcı adlandırmaq olar. Bu dövrdə artıq Lamii, Zati, Füzuli, Fəzli və Baqi kimi böyük şairlərin yaradıcılığını əhatə edir. İngilis şərqşünası Qərb-Türk şairlərindən bəhs edərkən onların

əksəriyyətinin mütəsəvvüf şairlər olduğunu qeyd edir, lakin bununla bərabər yeni ruhun başlanılmasında ilk öndər ola biləcək bir hüquqşünas, eyni zamanda cəsur bir şərqli olan Qazi Bürhanəddini göstərir. Gibb şairin ömür yolunu, şəxsiyyətini, hərbi, elmi, dini ədəbi çalışmalarını dərinlən və böyük sevgi ilə araşdırarkən onun ümumtürk düşüncə tarixində böyük yer tutduğunu vurğulayır. O, Qazi Bürhanəddini Qərbi Türk şeirinin ən ilkin şairlərindən biri hesab edir və onun Divanın Qərbi Türk lirik pozisiyasından bizə qalan ən qədim abidə sayır. Şərqşünas eyni zamanda Qazi Bürhanəddini qədim şeiri növü olan tuyuğdan istifadə edən ilk Qərbi türk şairi adlandırmışdır. Şairin poeziyasını yüksək qiymətləndirərək misilsizliyini onun Türk poeziyasında yeni bir yol seçməsində görür. Gibb Şairin yaradıcılığından etdiyi tərcümələri Qərb oxucularına çatdırarkən yazırdı ki, onun tərcümələrində Bürhanəddin şeirinin əsas cəhətlərini işıqlandıran xüsusiyyətlər görünməkdədir. Bu misralar və ondan əvvəlki dövrlərin şeirləri arasında böyük fərq tərcümənin pərdəsi altında belə dərhal nəzərə çarpmaqdadır. Şərqşünas Qazi Bürhanəddin ədəbi irsindən ingilis dilinə 6 qəzəl, 8 rübai və 9 tuyuğ tərcümə etmişdir.

Gibb eyni zamanda şair Nəsimi ilə də bağlı geniş məlumat verməyə çalışmışdır.

Şairin həyat və yaradıcılığı barədə geniş danışan şərqşünas Nəsimi lirikasının ifadə tərzinə xüsusi qiymət verərək onları o dövrdə yazılmış şeirin ən gözəl nümunələri adlandırmışdır.

İngilis şərqşünasının dünya ədəbiyyatını öz poetik inciləri ilə zənginləşdirən Füzuli ilə bağlı tədqiqatı daha böyük maraq doğurur. Tədqiqat göstərir ki, şairin Qərbi Avropada tanıtılmasında Gibbin xidmətləri milsilsizdir. Həqiqətən də ingilis aliminin şairin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı mülahizələri elmiliyi ilə seçilir. O, türk ədəbiyyatında Füzulidən böyük, qüdrətli şair olmadığını söyləyərkən yazır ki, fars ruhlu şairlərin ən tanınmışı Baqi ətrafa işıq saçaraq batmaqda olan Aya bənzəyirsə, Füzuli Şərqdən çıxan günəşə bənzəyir. O bütün Avropa Şərqşünaslarının əksinə olaraq «Füzuli Azərbaycan şairidir» deyərkən birdəfəlik şairlə bağlı yanlış və mübahisəli mülahizələrə son qoymuşdur. Gibbə görə Füzuli sənətinin əsl dəyərini onun müasirləri deyil, sonrakı nəsillər daha düzgün başa düşmüş, şairin dahiliyini yüksək qiymətləndirmiş və onun türk ədəbiyyatı tarixində məxsusi yerini təsdiq etmişlər. Şərqşünas Füzulinin dahiliyini özünəməxsus bir məhəbbətlə izah edərək göstərir ki, heç bir türk şairi onun qədər gözəl qəzəl yazmamışdır. Baqinin qəzəlləri klassik xarakter daşıyarsa və Nədimin yazdıqları zərif olsa da, heç biri Bağdadlı Füzuli qəzəlləri ilə müqayisə olunmaz. Gibbin qeyd etdiyi kimi Füzuli yaradıcılığında arasıra dövrün ənənəvi çalarları duyulsa da, şairin əsərlərinin çoxunda ancaq qəlbinin səsi eşidilməkdədir. O şairi «dövrünün güzgüsü» adlandırmış, şairin Divanını Şərq poeziyası üçün əsil zövq verən bir mənbə olduğunu söyləmişdir. İngilis şərqşünası şairlə bağlı nəzəri fikirlər söyləməklə yanaşı şairin sənət

incilərindən də yeri gəldikcə tərcümə etmişdir. Türk dilini, onun tarixini, ədəbiyyatını gözəl bildiyindən onun tərcümələri uğurlu olmuşdur. Şərqşünas Azərbaycan klassiklərinin əsərlərindən etdiyi tərcümələrlə Qərb oxucularını şərq şeir sənətinin ecazkarlığı ilə tanış edir və şərq dünyası ilə təmas üçün əvəzsiz mənəvi körpü yaradır. Türk şeir sənəti nümunələrinin Avropa dillərinə – xüsusilə ingilis dilinə tərcüməsi davam etdirilir. Bunu onunla izah etmək olar ki, türk poeziyası əsrlər keçdikcə öz sənət qüdrətini itirməyən bir poeziya qaynağıdır.

Mövzuya dair suallar:

- 1 - Şərq mövzusunda yazan hansı ingilis yazarlarını tanıyırsınız və onların bu mövzuda yazdığı əsərlərin adları nədir?**
- 2 - Azərbaycan türk şairlərinin yaradıcılığının öyrənilməsində və əsərlərinin ingilis dilinə tərcüməsində E.C.V. Gibbin qarşısına qoyduğu əsas məqsəd nə olmuşdur?**
- 3 - E.C.V. Gibbin "Osmanlı dövr türk poeziyasının tarixi" adlı 6 cildlik araşdırmasının əsas məziyyətləri haqqında nə deyə bilərsiniz?**

POETRY VOCABULARY

List One

1. **rhyme** - two or more words which match in the same last sound. Ex.: *bat, cat*
2. **rhythm** - the beat or cadence of poetry. Ex.: *But soft! What light through yonder window breaks?*
3. **alliteration** - two words in the same line with the same starting sound. Ex.: the *price* of the *previous* one
4. **assonance** - two words in the same line having similar vowel sounds. Ex.: The *owl* flew *out* of the room
5. **metaphor** - a directly stated comparison. Ex.: Our *defensive line* was a *rock wall* last night.
6. **onomatopoeia** - the attempt to spell out a sound. Ex.: She heard the cat *meow*.
7. **lyric poetry** - that which reveals an emotional moment in life. Example below is from Walt Whitman.
*...a noiseless patient spider [sends]
 filament, filament, filament, out of itself,
 Ever unreeling them, ever tirelessly speeding them,
 Surrounded, detached, in measureless oceans of
 space,
 Ceaselessly musing, venturing, throwing, seeking the
 spheres to connect them,
 Till the bridge you will need be formed, till the
 ductile anchor hold,
 Till the gossamer thread you fling catch somewhere,
 o my soul.*

8. **narrative poetry** - that which tells a story with characters, a plot, etc. Ex.: "Casey at the Bat"
9. **imagery** - pictures drawn in the reader's mind by the words of the poet. Example below comes from "Preludes" by T.S. Eliot.
*The winter evening settles down
 With smell of steaks in passageways.
 Six o'clock.
 The burnt-out ends of smoky days.
 And now a gusty shower wraps
 The grimy scraps
 Of withered leaves about your feet
 And newspapers from vacant lots;
 The showers beat
 On broken blinds and chimney-pots,
 And at the corner of the street...*
10. **personification** - giving human characteristics to inanimate objects. Ex.: the *teeth* of a *comb*
11. **"traditional" verse** - a definite pattern of both rhythm and rhyme. Ex.: "Mary had a little lamb"
12. **simile** - a comparison using like or as. Ex.: She was *clever as a fox*.
 Poetry Sings © 2002, 2004
 www.BeaconLearningCenter.com Rev. 07.06.04
13. **refrain** - a few lines repeated almost exactly at certain intervals. ...from "Mariana" by Alfred, Lord Tennyson:
*With blackest moss the flower-plots
 Were thickly crusted, one and all:*

The rusted nails fell from the knots
That held the pear to the gable-wall.
The broken sheds look'd sad and strange:

Unlifted was the clinking latch;
Weeded and worn the ancient thatch
Upon the lonely moated grange.

She only said, 'My life is dreary,

He cometh not,' she said;

She said, 'I am weary, weary,

I would that I were dead!'

Her tears fell with the dews at even;
Her tears fell ere the dews were dried;
She could not look on the sweet heaven,
Either at morn or eventide.

After the flitting of the bats,
When thickest dark did trance the sky,
She drew her casement-curtain by,
And glanced athwart the glooming flats.

She only said, 'The night is dreary,

He cometh not,' she said;

She said, 'I am weary, weary,

I would that I were dead!'

Upon the middle of the night,
Waking she heard the night-fowl crow:
The cock sung out an hour ere light:
From the dark fen the oxen's low

Came to her: without hope of change,
In sleep she seem'd to walk forlorn,
Till cold winds woke the gray-eyed morn
About the lonely moated grange.

She only said, 'The day is dreary,

He cometh not,' she said;

She said, 'I am weary, weary,

I would that I were dead!'

About a stone-cast from the wall
A sluice with blacken'd waters slept,
And o'er it many, round and small,
The cluster'd marsh-mosses crept.

Hard by a poplar shook alway,
All silver-green with gnarled bark:
For leagues no other tree did mark
The level waste, the rounding gray.

She only said, 'My life is dreary,

He cometh not,' she said;

She said, 'I am weary, weary,

I would that I were dead!'

Poetry Sings © 2002, 2004

www.BeaconLearningCenter.com Rev. 07.06.04

14. **limerick** - a light, humorous, nonsensical, or bawdy Irish drinking song of five anapestic lines usually with the rhyme scheme *aabba*. Example below:

There once was a verse form named limerick.

No one can account for the name of it.

Some think from a game

Or from poets it came.

They came from a small town named Limerick.

(Adapted from the *American Heritage Dictionary*)

15. **haiku** - lyric verse form having three unrhymed lines of five, seven, and five syllables, traditionally invoking

an aspect of nature or the seasons. [Japanese: *hai*, amusement (from Chinese *pá*, farce) + *ku*, sentence (from Chinese *jù*)] Example below:

Dead chrysanthemum...

yet - isn't there still something remaining in it?

16. **free verse** - no predictable rhythm or rhyme. Ex.: "¡blac" by eecummings
17. **blank verse** - has no rhyme but has rhythm, usually iambic pentameter. Ex.: Many of the lines in most of Shakespeare's plays were written this way.
18. **repetition** - using a key word several times throughout a poem. Ex.: The use of "Nevermore." throughout "The Raven" by Edgar Allan Poe.
19. **stanza** - a paragraph in poetry, surrounded above and below by skipped lines. Ex.: There are 4 stanzas shown in the excerpt from "Mariana" appearing on the previous page.
20. **parallelism** - the consecutive use of similar phrases or grammatical structures. Especially consider **Synonymous Parallelism**, in which the same idea is expressed a second or third time. See example below from *Proverbs* 1:2-9. Note the theme of the passage is the value of wisdom, and the parallelism repeats the theme.

Hebrew poets are famous for this technique.

To know wisdom and instruction, To discern the sayings of understanding,

To receive instruction in wise behavior, Righteousness, justice and equity;

To give prudence to the naive, To the youth knowledge and discretion,

*A wise man will hear and increase in learning, And a man of understanding will acquire wise counsel,
To understand a proverb and a figure, The words of the wise and their riddles.*

*The fear of the LORD is the beginning of knowledge;
Fools despise wisdom and instruction.*

Hear, my son, your father's instruction And do not forsake your mother's teaching;

Indeed, they are a graceful wreath to your head And ornaments about your neck.

Poetry Sings © 2002, 2004

www.BeaconLearningCenter.com Rev. 07.06.04

List Two

1. **couplet** - two rhyming lines in a row, usually stating an important thematic idea. Example below:
*So long as men can breathe, or eyes can see,
So long lives this, and this gives life to thee.*
(Shakespeare, Sonnet 18)
2. **sonnet** - a 14-line poem which sets up a problem and offers a solution (There are two main types: the Italian or Petrarchan, named after Francesco Petrarca, AKA Petrarch, 1304-1374, an Italian poet, scholar, and humanist who is famous for Canzoniere, a collection of love lyrics in a certain sonnet form, and the English or Elizabethan, which was used by William Shakespeare, 1564-1616, English

playwright and poet, whose body of works is considered the greatest in English literature. He composed about 154 sonnets, mostly in the 1590's.

There are differences in the rhyme scheme and stanza structure between these two. An Italian [Petrarchan] sonnet contains an octave with the rhyme pattern abbaabba and a sestet of various rhyme patterns such as cdecde or cdcdcd. The sonnet form perfected by Shakespeare is composed of three quatrains and a terminal couplet in iambic pentameter with the rhyme pattern abab cdcd efef gg. There are some other variations to the sonnet form as well.) Ex.: Any of Shakespeare's sonnets and Wordsworth's "I wandered lonely as a cloud."

3. **rhyme scheme** - the pattern of the rhymes in a poem. Example below is from "Stopping by Woods on a Snowy Evening" by Robert Frost (1874-1963).
Whose woods these are I think I know. a
His house is in the village though; a
He will not see me stopping here b
To watch his woods fill up with snow. a
My little horse must think it queer b
To stop without a farmhouse near b
Between the woods and frozen lake c
The darkest evening of the year. b
He gives his harness bells a shake c
To ask if there is some mistake. c

The only other sound's the sweep d
Of easy wind and downy flake. c

4. **near rhyme** - two or more words having almost the same ending sound. Ex.: *push, rush*
5. **internal rhyme** - rhyming words in the same line of poetry. Ex.: "I'm a *lean* dog, a *keen* dog, a wild dog, and lone." From "Lone Dog" by Irene McLeod.
6. **speaker** - the voice of the poem, usually NOT the poet. Ex.: In the poem by *Emily Dickinson* known as "A narrow fellow in the grass," the *speaker* is a young boy.
7. **point of view** - the personal opinion of the speaker. Example below is from "Point of View" which appeared in *Where the Sidewalk Ends* by Shel Silverstein:
Oh how I once loved tuna salad
Pork and lobsters, lamb chops too
Till I stopped and looked at dinner
From the dinner's point of view.
 Poetry Sings © 2002, 2004
 www.BeaconLearningCenter.com Rev. 07.06.04
8. **tone** - the feelings the speaker has about the subject. Ex.: "...while I pondered *weak* and *weary*..." from "The Raven" by Edgar Allan Poe.
9. **mood** - the feelings of the reader of a poem. Example is the poem "Days" by Karle Wilson Baker, in which certain details and sensory impressions evoke emotional responses among

various readers ranging from detached empathy to curiosity to vicarious swings from dejection to elation.

Some days my thoughts are just cocoons--all cold, and dull and blind,

They hang from dripping branches in the grey woods of my mind;

And other days they drift and shine--such free and flying things!

I find the gold-dust in my hair, left by their brushing wings.

10. **diction** - the choice of words of the speaker. Ex.: The use of *shark*, *whale*, or *tuna* instead of just *fish*.

11. **monologue**- a speech made by one character in a poem, usually of thematic significance. Especially consider a

dramatic monologue, which could be acted out and is a form of drama, yet appears as a speech, either to oneself or to another. A dramatic monologue is written to reveal both the situation at hand and the speaking character's inner self. Example below is by Anna Cormorant:

Why am I standing here, alone,

When outside you are knocking, knocking?

I cannot come to you-

My feet are glued to the floor.

Forgive me, but I feared you!

Would that you could open the door,

But I have locked it!

*Ah! What sorrow I have brought upon myself!
How you shout, how you plead for entrance
And how I want you to enter,
But you have not the strength to break the door.
Well, come on then! Find another way in!*

12. **irony** - when the outcome is the opposite of what was expected. Ex.: the *sinking* of the *Titanic*
13. **jargon** - technical terms meaning a certain thing in a certain situation. Ex.: *scalpel*, *touchdown*, *writ of habeas corpus*
14. **allusion** - a reference to something the poet thinks everyone already knows. Ex.: "The Gift of the *Magi*"
15. **connotation** - the extra meaning associated with a word more than just its definition. Ex.: *skinny*, instead of just *thin*
16. **theme** - the generalization about life understood from experiencing any work of art. Ex.: *Love is the greatest gift of all*.
17. **hyperbole** - exaggeration for humorous or thematic effect. Ex.: more than *all* the stars in the night
18. **symbol** - an object which carries more meaning than simply its dictionary definition. Ex.: the *flag* of a nation
19. **concrete poem** - a poem which looks on the page like the subject it is about. Ex.: "The Kite"
Poetry Sings © 2002, 2004
www.BeaconLearningCenter.com Rev. 07.06.04

20. **ballad** - a folk song, usually about love and/or adventure. Example below is from

"Sir Patrick Spens."

The king sits in Dunfermline town,

Drinking the blude-red wine o:

"O whare will I get a skeely skipper

To sail this new ship of mine o?"

O up and spake an eldern-knight,

Sat at the king's right knee:

"Sir Patrick Spens is the best sailor

That ever saild the sea."

Our king has written a braid letter,

And seald it with his hand,

And sent it to Sir Patrick Spens,

Was walking on the strand.

"To Noroway, to Noroway,

To Noroway oer the faem;

The king's daughter of Noroway,

'Tis thou maun bring her hame."

The first word that Sir Patrick read,

Sae loud, loud laughed he;

The neist word that Sir Patrick read,

The tear blinded his ee.

"O wha is this has done this deed,

And tauld the king o me,

To send us out, at this time of the year,

To sail upon the sea?"

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev Ə. Nizami və dünya ədəbiyyatı. Bakı: Azər nəşr, 1964, 172 s.
2. Azadə R. Pzərbaycan ədəbiyyatı tarixi, III cildə. I c. Bakı, y960, 589 s.
3. Azadə R. Azərbaycan epik şeirinin inkişaf yolları (XII-XVII əsrlər) Bakı, 1975, 201 s.
4. Araslı H. Fədakar şair – İmadəddin Nəsimi. B. 1942
5. Araslı H. Azərbaycanın böyük şairi Füzuli. B., 1958, 312 s.
6. Arzumanlı Vaqif. Nizami Gəngəvinin dünya şöhrəti. Bakı: Elm, 1997, 181 s.
7. Arzumanova Imperial. Nizami yaradıcılığı ingilisdilli ədəbiyyatşünaslıqda: Fil. elm. nam. ... dis. Bakı, 1984, 154 s.
8. Atayeva Ş. M.F.Axundzadə ingilisdilli ədəbiyyatşünaslıqda: Fil. elm. Nam. ...dis. Avtoref. Bakı, 2005, 18 s.
9. Ağayev Z. Azərbaycan mövzusu və ədəbiyyatı Amerika Birləşmiş Ştatlarında. Bakı: Hərbi nəşriyyatı, 1995, 126 s.
10. Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi. – I hissə. Bakı, 1979, 211 s.
11. Əliyeva L.Ə. Füzuli və ingilis şərqşünaslığı. Bakı: Ozan, 1997, 142 s.
12. Əziz Şərif. «Bədii tərcümənin bəzi məsələlərinə dair». Ədəbiyyat və incəsənət. 1967, 4 mart
13. Füzuli. Seçilmiş əsərləri. I cild, Bakı, 1958, 563 s.
14. Füzuli. Seçilmiş əsərləri. II c., Bakı, 1958, 355 s.
15. Füzuli. Seçilmiş əsərləri. III c., Bakı, 1958, 465 s.
16. Hashim Ahmad. Envoi. Islamic culture. vol XX. no, 1946; Hyderebad – Deccam. 168 p.

17. Hüseynova Ə.B. XX əsr Azərbaycan poeziyasının ingilisdilli mənbələrdə dəyərləndirilməsi: Fil. elm. nam. ... dis. Avtoref. Bakı, 2007, 23 s.
18. Hüseynova Nigar. Klassik ərəb poeziyasında vəsf: Fil. elm. nam. ... dis. Bakı, 2007, 28 s.
19. Xalidə Ədib. «Türk şeiri tarixi: Ön söz. İstanbul. Bürhanəddin mətbəəsi. 1943, s. XI
20. Xəlilli Ş.H. Klassik poeziya və ədəbi əlaqələr. Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası nəşriyyat-poliqrafiya birliyi, 2003, 164 s.
21. Xəlilli Ş.H. Azərbaycan-ingilis ədəbi əlaqələri (qədim və orta əsrlər dövrü): Fil. elm. dok. ... dis. avtoref. Bakı, 2004, 54 s.
22. İsmayilov M.Y. Nizami Gəncəvinin «Yeddi gözəl» poeması ingilis dilində (şərhlər, tərcümələr, səslənmələr): Fil. elm. nam. ... dis. avtoref. Bakı, 1995, 33 s.
23. Qayıbova R. Azərbaycan ədəbiyyatı ingilis alimlərinin əsərlərində (XI-XVI əsrlər): Fil. elm. nam. ... dis. Bakı, 1949, 273 s.
24. Qazi Bürhanəddin. Divan. Bakı: Azərənşr, 1988, 656 s.
25. Quliyeva M.H. Klassik Şərq poetikası və orta əsrlər Azərbaycan poeziyası: Fil. elm. nam. ... dis. Avtoref. Bakı, 2001, 49 s.
26. Quluzadə M. Böyük ideallar şairi. 1973, 147 s.
27. Quluzadə M.Y. Füzulinin lirikası. Bakı, 1965, 475 s.
28. Məmmədova M. Şah İsmayıl Xətai ingilisdilli qaynaqlarda. Fil. elm. nam. ... dis. Avtoref. Bakı, 2003, 34 s.
29. Məmmədova S. Qərbi Avropa şərqşünaslığında XIV-XV əsr Azərbaycan poeziyasının öyrənilməsi tarixindən: Fil. elm. nam. ... dis. avtoref. Bakı, 1972, 35 s.

30. Məmmədova C. Avropa şərqşünasları Nəsimi haqqında. İmadəddin Nəsimi (məqalələr məcmuəsi). Bakı: Elm, 1973, s. 232-240
 31. M.Cəlal. Füzulinin sənətkarlığı. Bakı, 1958, 276 s.
 32. Nağıyeva Ş.B. Müasir Azərbaycan poeziyasının ingilis dilinə tərcüməsində milli koloritin saxlanılması: Fil. elm. nam. ... dis. avtoref. Bakı, 1997, 18 s.
 33. Nəcəfov Ə.B. Füzuli yaradıcılığında poetik fiqurlar: Fil. elm. nam. ... dis. avtoref. Bakı, 2006, 18 s.
 34. Nuriyeva N.M. Teodor Drayzer və Azərbaycan: Fil. elm. nam. ... dis. avtoref. Bakı, 1998, 32 s.
 35. Sərkərova S.N. «Koroğlu» eposunun ingilisdilli qaynaqlarda dəyərləndirilməsi: Fil. elm. nam. ... dis. avtoref. Bakı, 2008, 25 s.
- Vəliyeva S.F. Ernest Heminqvey və Azərbaycan: Fil. elm. nam. ... dis. avtoref. Bakı, 1999, 33 s.

Rus dilində

36. Агаев Б. Азербайджанско-французские литературные связи (1920-1980): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Баку, 1990, 26 с.
37. Алиева Л.А. Физули в англоязычном литературоведении: Автореф. Дис. ... канд. филол. наук. Б., 1984, 25 с.
38. Алиева Т. Азербайджанско-американские литературные связи (Дж. Ф. Купер на азербайджанском языке): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Баку, 1992, 22 с.
39. Бадалбейли Ульфат. Наследие Шекспира в азербайджанской литературе (Историческо-переводческий анализ): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Б., 1987, 29 с.

40. Бадалбейли У. Английское возрождение и Восток. Баку: Эльм, 2000, 350 с.
41. Байрамов А. Классическая азербайджанская литература на немецком языке. Баку: Язычы, 1992, 184 с.
42. Гаджиев А. Проблемы изучения азербайджанско-европейских литературных взаимосвязей. Баку: Эльм, 1963, 33 с.
43. Гасанов О.А. Проблемы воссоздания исторического и художественного своеобразия произведений Шекспира на азербайджанском языке: Диссер. аа соиск. ученой канд. филол. наук. Баку, 1992, 172 с.
44. Гасанова А.М. Китаби-Деде Коркуд в англоязычных источниках. Автореф. дисс. На соискании ученой степени канд. филол. наук. Баку, 1992, 37 с.
45. Герайзаде Э.И. Творчество Байрона и Азербайджанская литература (проблемы типологии романтизма и художественного перевода): Автореф. дис... канд. фил. наук. Баку, 2004, 29 с.
46. Гулиев Ф.Ш. Поэма Низами Гянджеви «Лейли и Меджнун» в английском восприятии. Автореф. дис. ...канд. филол. наук. Баку, 1990, 26 с.
47. Искендерова Х.Б. Ахмед Джавад – переводчик Вильяма Шекспира: Автореф. дис. ...канд. филол. наук. Баку, 1998, 30 с.
48. Казимова А. Творчество Низами в Англии и США (переводы, восприятия, оценка: Дис. канд. филол. наук. Баку, 1989, 159 с.
49. Кули-заде. Хуруфизм и его представители в Азербайджане. Баку, 1970
50. Мамедова С.А. Из истории изучения азербайджанской поэзии в западно-европейском

- востоковедении. Автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. филол. наук. Баку, 1972, 35 с.
51. Михайловна Г.Е. Низами Гянджеви в польских исследованиях и переводах. Автореф. дис. ...канд. филол. наук. Баку, 1990, 22 с.
 52. Рагимов И.М. Восточные слова в «Восточных поэмах». Дж.Г.Байрона: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Баку, 1958, 16 с.
 53. Рафили М. Мирза Шафи Вазех и мировая литература. Баку: Азернешр. 1958, 321 с.
 54. Тагизаде С. М.Ф.Ахундов и Европа. Баку: Азернешр, 1991, 303 с.
 55. Шихиева С.М. Лирика Насими: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Баку, 1991, 29 с.
- İngilis dilində**
56. Boyle J.A. The Cambridge History of Iran. vol V. Cambridge. 1968, 763 p.
 57. Brown E. A History of persian literature under Tartar domination. Cambridge. 1920. pp. 365-375
 58. Brockelmann Carl. History of the Islamic Peoples. New-York. 1960, 584 p.
 59. Cassell's Encyclopedia of Literature. London, 1953. vol I, pp. 555-557
 60. Edwardz Edwardz. Catalogue of the Persian manuscripts in the Library of the Indian Office. Oxford. 1937, 1082 p.
 61. The Encyclopaedia of Islam. London. 1965. pp. 937-939
 62. Gibb. E.J.W. Ottoman poems. London. Frubner. 1882. 228 p.

63. Gibb. E.J.W. The World's Great Classics. New-York. 1901, p. 103
64. Gibb. E.J.W. A History of Ottoman poetry. vol I. London, 1900, 447 p.
65. Gibb. E.J.W. A History of Ottoman poetry. vol II. London. 1902, 405 p.
66. Gibb. E.J.W. A History of Ottoman poetry. vol III. London. 1901, 374 p.
67. Gibb. E.J.W. A History of Ottoman poetry. vol IV. London. 1905, 364 p.
68. Gibb. E.J.W. A History of Ottoman poetry. vol V. London. 1907, 251 p.
69. Gibb. E.J.W. A History of Ottoman poetry. vol VI. London. 1902, 284 p.
70. Hofman H.F. Turkish literature. A bio-bibliographical Survey. Section III. Part I, vol 3. Utrecht. 1969. 348 p.
71. Holt P.M. The Cambridge History of Islam. vol II. Cambridge at University Press. 1970, 966 p.
72. Kritzeck James. Anthology of Islamic Literature. – New-York. 1964, 367 p.
73. John R. Brown. The Darvishes of Oriental Spiritualism, London, 1868, p. 330 p.
74. Kathleen Burill. The Quatrains of Nasimi, Fourteenth-century Turkish Hurufi. Paris, 1972
75. Mansuroglu Mecdut. Turkish Literature through the Ages. Central Asiatic Journal, vol IX. N 2, 1964, Hague. 96 p.
76. Merriam Webster's Bibliographical Dictionary. New-York. 1953, 568p.
77. Najb Ullah. Islamic Literature. New-York, 1963, 385 p.

78. Nicholson A. A History of the Arabs. London, 1907, p. 460-461
79. Rieo Charles. Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum. London, 1883, 739 p.
80. Rieu Charles. Supplement to the Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum. London, 1895, 308 p.
81. Stanley-Lane-Poole Turkey. New-York. 1888, 364 p.

5m.

78. Nicholson A. History of the ... London 1907 p. 460-461

79. Rieu Charles. Catalogue of the ... the British Museum London 1883 789 p.

80. Rieu Charles. Supplement to the Catalogue of the ... London 1883 789 p.

81. Stanley-Lane-Poole Turkey New York 1888 304 p.

82. ... London 1907 7091 p.

83. ... London 1902 7091 p.

84. ... London 1902 7091 p.

85. ... London 1902 7091 p.

86. ... London 1902 7091 p.

87. ... London 1902 7091 p.

88. ... London 1902 7091 p.

89. ... London 1902 7091 p.

90. ... London 1902 7091 p.

91. ... London 1902 7091 p.

92. ... London 1902 7091 p.

93. ... London 1902 7091 p.

94. ... London 1902 7091 p.

95. ... London 1902 7091 p.

96. ... London 1902 7091 p.

97. ... London 1902 7091 p.

98. ... London 1902 7091 p.

99. ... London 1902 7091 p.

100. ... London 1902 7091 p.

A2 $\frac{2013}{2249}$

Gibb 1857-ci ildə Şotlandiyanın Qlazqo şəhərində anadan olmuş, ilk təhsilini doğma şəhərdə aldıqdan sonra Londona gəlmiş, dilçilik elminə böyük maraq göstərərək Şərq ədəbiyyatı ilə ciddi məşğul olmuşdur.

Gibbin bütün həyatının mənasına çevrilən Şərq sevgisi çox təbii ki, "Min bir gecə" nəğillərindən başlamışdır. 1817-31-ci illər arasında Qlazqo Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsinin professoru kimi fəaliyyət göstərmişdir. Gibb bütün ömrünü sərf etdiyi çoxcildli "Osmanlı poeziyasının tarixi" əsərinin ancaq birinci cildini görmüşdür. Altı cildən ibarət olan bu əsər təkcə türk ədəbiyyatı ilə maraqlanan tələbələr üçün deyil, həmçinin ərəb və fars fakültələri üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Qafqaz Universiteti nəşri
Bakı, 2013

99794